

जुलै १९८८

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'

संचालक : नागिरेड्डी

विवेकशील माणूस कधीही आत्मस्तुति करीत नाही, कारण आत्मस्तुतीत परनिन्दाही निहित असते. याशिवाय काही लोकांची आणखी निराळी प्रवृत्ति असते. हे लोक स्वतःला अत्यन्त बुद्धिमान मानत असतात. त्यांच्या वागणुकीत व बोलण्यातही असा अभिमान दिसून येतो की ते सर्व गोष्टीत कुशल आहेत व इतर सर्वजण मूर्ख आहेत. याचे उदाहरण "वचनाला जागणारा" ही गोष्ट आहे.

अमरवाणी

यत् तदग्रे विषमिव, परिणामेऽमृतोपमम्,
तत् सुखं सात्त्विकं, प्रोक्तमात्मबुद्धि प्रसादजम् ।

[प्रारंभी विषाप्रमाणे भयानक असूनही – निर्मल व सात्त्विक जीवनामुळे मिळणारे सुख, उत्तरोत्तर अमृताप्रमाणे आनन्द-दायक होते.]

वर्ष : ३९ जुलै १९८८ अंक : १

एक प्रत : २-५० :: वार्षिक वर्गणी : ३०-००

मुद्दल व व्याज

श्रीरंगपुरमधे लक्ष्मीपति नावाचा एक दुकानदार रहात असे. गावातल्या अन्य दुकानांपेक्षा लक्ष्मीपतीच्या दुकानात जास्त व्यापार चाले. त्यामुळे तो गावातल्या मूठभर श्रीमंतात एक गणला जाई. परंतु तो इतर धनवान लोकांप्रमाणे आपले धन कोणत्याही परिस्थितीत व्याजाने देत नसे. त्यामुळे त्याच्या या वागणुकीचे लोकांना भारी आश्चर्य वाटे. दर महिन्याला आपल्या प्राप्तीतला एक मोठासा हिस्सा काढून तो तिजोरीत सुरक्षित ठेवत असे.

लक्ष्मीपतीच्या शेजारीच एक सावकार रहात असे. त्याला लक्ष्मीपतीचा हा व्यवहार जरा विचित्रच वाटे. एक दिवस आपली ही शंका फेडून घेण्यासाठी त्याने या शेजाऱ्याला विचारले–"हे पहा लक्ष्मीपती, व्यापारात तू खूप पैसा मिळवला आहेस हे सर्वांनाच माहीत आहे. ते धन नुसते तिजोरीत बन्द करून ठेवण्यात काय फायदा? माझा सल्ला मान आणि हा पैसा व्याजी लाव. तुला मुद्दलाबरोबर व्याजही मिळेल. सध्या तू आपले पैसे नुसतेच तिजोरीत लपवून ठेवतो आहेस, त्यामुळे तुझ्याजवळ फक्त मुद्दलच राहील, व्याज मिळवायला तू मुकतो आहेस.

आपल्या शेजाऱ्याचा सल्ला ऐकून लक्ष्मीपति हसत म्हणाला–"तुला वाटतंय तितका काही मी मूर्ख नाहीय. मी ते पैसे तिजोरीत ठेवताना व्याजाचा हिशोब करून तितके व्याजही त्यात मिळवतो आणि मगच ते पैसे तिजोरीत ठेवतो, समजलं?"

वचनाला जागणारा

गाववाले लोक खूपदा असे म्हणत की नारायण दरिद्री आहे, पण मोठा अभिमानी आहे तो! तो कधीही कोणासमोर हात पसरून कसली याचना करत नसे. उलट तो नेहमी दुसऱ्यांना मदत करी. स्वत: मात्र तो कुणाकडून कसली मदत घेत नसे. त्यामुळे लोकांची अशी धारणा होती की नारायण म्हणजे चांगल्या व्यक्तिमत्वाचे प्रतीक आहे!

ह्याच नारायण एक दिवस गावच्या चावडीवर बसून गप्पा मारणाऱ्या वीरभद्राला भेटून म्हणाला–"महाराज, आपण मला एक मदत केली पाहिजे."

त्यावेळी वीरभद्र चावडीत बसलेल्या लोकांसमोर स्वत:बद्दल मोठ्या लंब्याचौड्या गप्पा मारत होता, बढाई मारत होता. तो स्वत: चांगला श्रीमंत होता. त्यामुळे सर्वांचा त्याच्याशी काही ना काही कारणाने संबंध येत असे. यामुळे त्याच्याशी कसलाही प्रतिवाद न करता त्याचे बोलणे सर्वजण ऐकून घेत असत. अशा वेळीच नारायण तेथे येऊन त्याच्याशी बोलला आणि त्याने त्याची मदत मागितली म्हणून वीरभद्रला फार हर्ष झाला!

"बोल बाबा, तू कसलीही मदत माग, माझ्याकडून जमेल तितकी मदत मी नक्कीच करीन तुला." नारायणकडे मोठ्या सहानुभूतिने पहात तो म्हणाला.

"माझ्या मुलीच्या लग्नासाठी मला तीनशे रुपयांची गरज आहे." पुढे नारायण आणखी काही बोलणार तोच वीरभद्र हसून म्हणाला–"अरे गड्या, त्यात काय एवढं? तू हे पैसे तसेच घे. तुझ्यासारखा भला माणूस पैसे मागतो, अन् मी नाही म्हणू? मी सर्वात आधी सरळ तुमच्याचकडे आलो आहे." नारायण विनयाने म्हणाला.

वीरभद्र मोठ्या संतोषाने मान हलवून म्हणाला—"नारायण, तुला तर कधी कोणाकडे कसली मदत मागायला संकोच वाटतो, अन् त्यामुळे तू सर्वंजणात आपल्याबद्दल फार चांगलं मत बनवून आहेस. गावातले सर्वंजण तुझ्या स्वभिमानीपणाबद्दल चर्चा करत असतात. असा तू माणूस, तुला आयुष्यात प्रथमच गरज पडली, तेव्हा सरळ माझ्याचकडे आलास याच्यामागे काहीं कारण असेलच की! ते कारणतर सांग, ऐकू देत सर्वांना."

वीरभद्राच्या या बोलण्यामागे एक कारण होतं नक्कीच. नारायण हा सहसा करून कोणाची स्तुति करत नसे. आता त्याला पैशांची गरज पडली आहे. तेव्हा आता तरी कारण सांगताना तो आपली नक्कीच स्तुति करील, आपल्याबद्दल काहीतरी चांगलं बोलेल—अशी वीरभद्रची कल्पना होती. आणि ती प्रशंसा चावडीवर बसलेल्या लोकांच्याही अनायसे कानावर जाईल अशी त्याची अपेक्षा होती.

इतक्या बारीकशा गोष्टीबद्दल वीरभद्र उगीचच तमाशा करीत आहे—ही गोष्ट नारायणला बरी वाटेना. तरीही आपल्या मनातली भावना बाहेर प्रकट न करता तो म्हणाला—"कारण मला अगोदर बाहेर जाहीर होऊ द्यायचं नाहीय. माझं काम झालं की मी ते सांगेन."

"तू ते कारण केव्हाही सांग, पण ते या सर्वांसमोर सांगायला हवं, कबूल?" वीरभद्रने आपली अट सांगितली.

नारायणने वीरभद्रची ही अट मान्य केली. वीरभद्रने तावडतोब शेठजींना बोलवून घेऊन म्हटले—"शेठजी, तुम्ही नारायणला तीनशे रुपये कर्जाऊ द्या, मी त्यासाठीं जामीन रहायला तयार आहे."

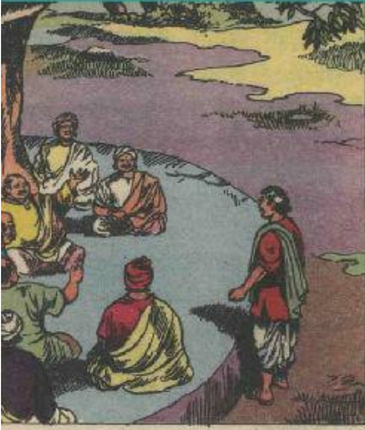
शेठजींनी मान हलवून हे मान्य केले. नंतर नारायणच्या मुलीचे लग्न यथासांग पार पडले आणि लग्नाला एक आठवडा लोटतो, तोच नारायणने शेठजींची रक्कम सव्याज परत केली. नंतर ही खबर देण्यासाठी तो वीरभद्राकडे गेला. त्यावेळीही वीरभद्र चावडीवर आपल्या मोठेपणाच्या गोष्टी सांगत बसला होता.

नारायणचे बोलणे ऐकून वीरभद्रने आश्चर्याने विचारले—"अरे, तू इतक्या लवकर कसं काय कर्ज फेडलंस?"

"महाराज, मी आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी थोडाबहुत पैसा जमवून ठेवला होता, आणि ती रक्कम मी एका वयोवृद्ध माणसाकडे संभाळून ठेवायला दिली होती. परंतु त्या माणसाने आपल्या काही गरजेसाठी ती रक्कम वापरली आणि त्याने मला विनवलं की मी त्याचं नाव कुणाला सांगू नये, अन् म्हणूनच मला कर्जाची जरूर पडली. आता त्या व्यक्तीने माझे पैसे मला परत केले आहेत म्हणूनच मी आपलं कर्ज फेडून टाकलं."

"एका गरीब माणसाचे पैसे आपल्या कामासाठी वापरणारा कोण हा म्हातारा?" वीरभद्राने रागाने विचारले.

चावडीवर जमलेले सर्वजण एकदम खदाखदा हसले हे ऐकून.

"मी त्या माणसाला वचन दिलंय म्हणून मी त्याचं नाव नाही सांगणार." नारायण दृढपणे म्हणाला.

वीरभद्र हळूच हसत म्हणाला–"हॉं, हॉं, हे तर खरंच! तू मोठा आपल्या वचनाला जागणारा इमानी माणूस आहेस ना! पण तू मला ही वचन दिलं होतंस की-तू जामीन विचारायला प्रथम माझ्या-कडेच का आलास याचं कारण सांगेन म्हणून? मग आता आपलं ते वचनही पाळून दाखव ना."

"हो, हो! जरूर सांगतो की. पण महाराज ते कारण मी फक्त आपणालाच सांगू, की या सर्वांसमक्ष सांगू?" नारायणने विचारले.

"सर्वांसमक्षच सांग." वीरभद्र हट्टाने म्हणाला.

"मग एकाच मंडळी! मी अतिशय स्वाभिमानी माणूस आहे. मी कधीही कुणासमोर आतापर्यंत हात पसरला नाही. असा मी माणूस एका वयस्क माणसाची अब्रु वाचावी म्हणून कर्ज मागायला गेलो, पण शेठजींनी त्यासाठी जामीन मागितला. आपण मला बिनव्याजी पैसे द्यायची तयारी दाखवलीत, तरी मी आपणाकडे केवळ जामीनकीच मागितली, रक्कम नाही घेतली. आपण जामीन राहिलात. म्हणूनच आपलाही मान रहावा म्हणून आपल्या मुलीच्या लग्नानंतर एका आठवड्यात शेठजींचं कर्ज फेडून टाकलं." नारायणने आपली गोष्ट स्पष्ट केली.

"ऐक, तू फक्त आपलीच टिमकी वाजवत बसला आहेस, माझ्या बाजूचं काहीच कसं नाही बोललास?" वीरभद्राने विचारले,

नारायण एक क्षणभर थांबून पुढे म्हणाला, "महाराज, यांत तर माझ्याबद्दल बोलायलाच बरंच काही आहे, आपल्याबद्दल बोलायला यात आहे काय मुळी? मी स्वाभिमानी आहे, पण वडिलधाऱ्या माणसाची प्रतिष्ठा शाबूत रहावी म्हणून मी आपला स्वाभिमानही बळी देऊ शकतो. जामीन रहाणाराला जामीन रहाण्याचं श्रेय मिळतं-पण त्यात त्याचं फारसं नुकसानही कधी होत नाही. मी कधीही कुणासमोर जाऊन आजपर्यंत कुठल्या प्रकारची मदत मागितली नाही. असा माणूस प्रथम आपल्याकडे येऊन मदत मागतो यात तुम्ही आपलं अहोभाग्य मानायला पाहिजे. खरंच आपण मोठे भाग्यवान आहात, म्हणूनच मी प्रथम आपणाकडे आलो."

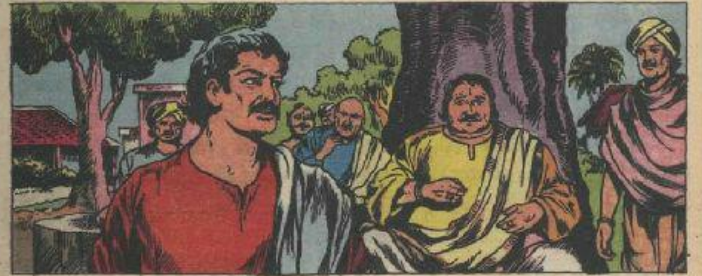
वीरभद्राने आश्चर्याने म्हटले–"म्हणजे, तू माझ्याबद्दल फक्त हेच बोलू इच्छितोस? माझी मदत घेऊन वर तू स्वतःलाच माझ्यापेक्षा मोठा समजतोस?"

"महाराज, मी जरा भिडस्त माणूस आहे. आपण विचारलंत म्हणूनच मी इतकं बोललो. नाहीतर मी कोणी विचारल्या वाचून स्वतःच्या बाबतीत बोलणारा माणूस नव्हे. कुणी मला आपल्याबद्दल विचारावं अशी अपेक्षाही मी कुणाकडून करत नाही." नारायण उत्तरला.

"तू असल्या विचारांचा माणूस आहेस हे मला अगोदर माहीत असतं तर मी तुला जामीन राहिलोच नसतो." वीरभद्र रागाने म्हणाला. नारायण तिथून निघून जाण्याच्या तयारीत म्हणाला–"म्हणून तर मी आप-णाला म्हणालो की–माझं काम पुरं झाल्यावरच मी खरं कारण सांगेन." आणि असे म्हणून तो तेथून निघूनही गेला.

एका वडिलधाऱ्या माणसाने नारायणचे पैसे वापरले, तरीही नारायणने गप्प राहून त्याची इभ्रत संभाळली. अशा इमानी माणसाने केवळ जामीनकी मागितली तर वीरभद्राने इतका तमाशा केला. असं काही त्याने फार महान् कार्य पार पाडलं आहे!

हे सत्य समजून आल्यावर वीरभद्रने चावडीत बसून आत्मस्तुति करायच्या आपल्या सवयीला तिलांजली दिली.

नवा सेनापति

चन्द्रपुर नावाच्या राज्यावर राजा चन्द्रसेन राज्य करीत होता. त्याच्या जवळ असणाऱ्या चक्रगिरी राज्याचा शासक होता राजा चित्रकेतु. या दोन राज्यात अनेक वर्षांपासून वैरभाव होता.

एकदा राजा चित्रकेतुने युद्धाची घोषणा न देताच अचानक चन्द्रपुरच्या राज्यावर हल्ला केला. या युद्धात चित्रकेतु पराभूत होऊन जंगलात पळून गेला आणि चक्रगिरीच राज्य चन्द्रसेनच्या हाती आलं.

परंतु त्या युद्धात चन्द्रपुरचा सेनापति मारला गेला आणि उपसेनापति शक्तिवर्माही जबर जखमी झाला. राजवैद्यांनी इलाज करून त्याचे प्राण तर वाचवले, पण शस्त्रक्रिया करून त्यांना त्याचा एक पाय कापून काढावा लागला.

असा स्थितीत सेनेसाठी नवा सेनापति निवडणे भाग होते. या संदर्भात राजा आणि मंभ्याने शक्तिवर्माचा सल्ला विचारला.

"महाराज, आपले जे दलपति आहेत त्यांच्यात काही साहसी, पराक्रमी आणि युद्धतन्त्रही जाणणारे तरुण आहेत. त्यांच्यात चढाओढ लावून विजयी तरुणाची सेनापती-पदावर नेमणूक करावी." शक्तिवर्माने त्यांना सल्ला दिला.

चढाओढीचे कामही राजाने शक्तिवर्मा आणि मंभ्यांवरच सोपवले. त्यांनी या दलपतींमधे निरनिराळ्या स्पर्धा लावल्या. त्यांत दोन तरुण सफल झाले. एकाचे नाव होते जय आणि दुसऱ्याचे विजय.

आता या दोघांतून कोणाची निवड करायची ही समस्या मंत्री अन् शक्तिवर्मा-पुढे होती. मंभ्याने यावर खूप गंभीरपणे विचार केला आणि शक्तिवर्माला एक उपाय सांगून तो तिथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी जय मंभ्याला भेटायला गेला. मंभ्याने त्याच्याकडे न्याहाळून पाहिले आणि म्हटले–"राजाने तुला सेनापति-पदावर नेमण्याची आज्ञा दिली आहे. आपलं कर्तव्यपालन करण्यात तुला पूर्वीच्या सेनापतिपेक्षाही जास्त खबरदारी घ्यायला हवी विजय!"

मंभ्याचे बोलणे ऐकून घाबरून जाऊन जय म्हणाला–"महामंत्री, माझं नाव जय आहे, विजय नव्हे."

"अरे, हे तर मोठं विचित्रच वाटतंय. शक्तिवर्माने तर निरोप पाठवला होता की विजयची निवड करून ते त्याला माझ्याकडे पाठवत आहेत!" मंत्री म्हणाला.

"काहीतरी चूक घडलीय, मी आत्ताच जाऊन शक्तिवर्माला आपणाकडे बोलवून आणतो." असे म्हणून तो भराभर पावले उचलत तिथून निघून गेला.

थोड्या वेळाने विजय मंभ्याकडे आला. मंभ्याने त्याच्याकडेही निरखून पहात म्हटले–"तू आत्तापासूनच चन्द्रपूरचा सेनापति बनला आहेस, राजाची तशी आज्ञाही झाली आहे. जय, तुला आपल्या कर्तव्यपालनात पूर्वीच्या सेनापतिपेक्षा अधिक दक्षता बाळगायला हवी."

मंभ्याचे बोलणे ऐकून विजय आश्चर्याने म्हणाला–"महामंत्रीजी, माझं नाव विजय आहे. माझ्या आणि जयच्या नावात फक्त एकाच अक्षराचा फरक आहे. म्हणून आपल्या ऐकण्यात बहुधा चूक घडली असावी. मी आत्ताच आपलं शंकानिवारण करतो पहा." असे म्हणून त्याने लगेच पहारेकऱ्याला बोलवून त्याला आज्ञा दिली–"अरे, तू आत्ता ताबडतोब शक्तिवर्माकडे जाऊन त्यांना निरोप दे की नवीन सेनापति विजय तुम्हाला बोलवत आहे. जा ताबडतोब त्यांना इथे घेऊन ये."

हे उत्तर मिळाल्याने मंभ्याने संतोषाने मान हलवून हळूच हसत म्हटले–"विजय, यात काही चूकबीक झालेली नाहीय. आजपासून तूच या राज्याचा सेनापति आहेस."

सारंग देसाई

समयसूचकता

एकदा एक राजा जंगलात शिकारीला गेला. त्याच्याबरोबर काही शिपाई आणि त्याचा विदुषकही होता.

सकाळपासून दुपारपर्यंत खूप शोधाशोध करूनही त्यांना एकही जंगली जनावर दिसलं नाही, शेवटी झाडाची पानं खात असलेलं एक हरणाचं पिल्लू राजाला दिसलं. हरणाची कसली शिकार करायची असा विचार प्रथम राजाच्या मनात आला. पण शिकार न करता राजगृहाकडे जाणं ही राजाला रुचेना. म्हणून त्याने हरणाची शिकार करायचं ठरवले.

राजाने मोठ्या आतुरतेने धनुष्याला बाण लावून त्या पिल्लावर सोडला. पण बाण काही बरोबर लक्ष्यावर बसला नाही.

ते पाहून विदुषक ओरडला–"शाब्बास महाराज!" यावरून राजा चिडला अन् रागाने विदुषकाला म्हणाला–"असली प्रशंसा म्हणजे मी आपला अपमान समजतो."

यावर विदुषक झटकन म्हणाला–"महाराज, मी आपल्या धनुर्विद्येची तारीफ नाही केली, आपल्या करुणेची अन् कृपेची तारीफ केली."

विदुषकाच्या या समयसूचकतेमुळे राजा त्याच्यावर फारच खूश झाला आणि त्याने आपल्या गळ्यातला कंठा काढून विदुषकाला बक्षिस दिला.

[७]

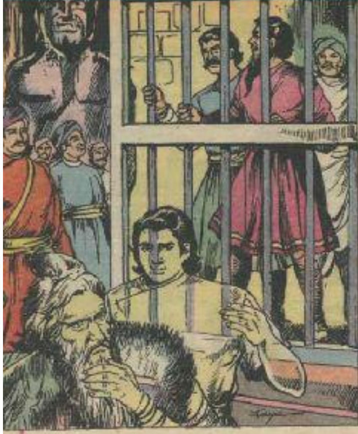
[ज्ञानभूमीतून अदृश्य होऊन एका नव्या प्रदेशात असलेल्या पहाडावरील गुहेत एका मुनिसमोर जाऊन पोचला. मुनि आणि विनोद गुहेतून बाहेर येऊन पायथ्याशी असलेल्या नगरात अदृश्य रूपातच तेथील सर्व हालचाली पहात एका मन्दिराच्या प्रांगणात पोचले. नंतर तेथील दरवाजे बन्द करून घेण्यात आले. ...पुढे वाचा]

मन्दिरात हजर असलेल्या लोकात सर्वात उंच असलेला माणूस म्हणाला–"आपल्या सर्वांच्या सद्भाग्याने याही वर्षी आपण सर्व प्रकारची 'पापं' पकडून कैद करू शकलो, हे कळवायला मला अत्यंत आनंद होत आहे. हे सर्वजण चांगले बलिष्ट व मजबूत बांध्याचे आहेत. त्यांना आपण देवीला अर्पण करू, तेव्हां त्या आहाराने आपली देवी संतुष्ट होईल यात शंका नाही."

"आम्ही त्यांना एकदा पाहू शकतो काय?" नायकाने विचारले.

यावर तो उंच माणूस सर्वांना एका पिजऱ्याकडे घेऊन गेला. पिजऱ्यातील तीन दृढकाय व्यक्तींकडे इशारा करत तो म्हणाला–"हा पहा काम, तो आहे क्रोध आणि आपल्याकडे घाबरल्या नजरेने पहातो आहे तो दाढीवाला आहे ना, तो आहे लोभ."

मनोज दास

नतर ज्या चमकत्या तलवारीने त्यांचा बळी घेण्यात येणार होता त्या तलवारीकडे त्या अधिकाऱ्यांनी एक दृष्टि टाकली.

मुनि क्रोधाने म्हणाला–"या नगराचा सर्वनाश करून टाकला पाहिजे."

विनोद सोडून इतर कोणाच्याच कानावर हे मुनिचे बोलणे गेले नाही. विनोद मुनि-कडे आश्चर्याने पाहू लागला.

"मी आपल्या मनातल्या काम, क्रोध, लोभ इत्यादि दुर्गुणांचा देवीसमोर त्याग करत आहे." तो उंच माणूस बोलत होता.

"ही दुष्ट माणसं इतर प्रदेशांतल्या काही भोळ्याभाबड्या लोकांना पकडून आणून, अन् त्यांना काम, क्रोध, लोभ आदि नावं देऊन देवीसमोर त्यांना बळी देत आहेत." असे म्हणून दुःखाने मुनि त्या मंदिराचे आवार सोडून बाहेर निघून आला.

आणखी थोडा नगर-संचार केल्यावर त्यांना नगरातील अनेक गैरप्रकार समजून आले.

त्या शहरात कलिंगडाचा व्यापार जोरात चालू होता! दररोज संध्याकाळी नगर-नायक त्या पहाडावर जाई आणि आस-पासच्या भागातून आलेली माणसे धरून जितक्या लोकांना कलिंगड हवे असेल, तेवढी संख्या ओरडून सांगून परत येई.

मोठ्या अद्भुत तऱ्हेने पहाडावर उत्पन्न होणारे कलिंगड आपल्या अद्भुततेमुळे आणि सुंदर चवीमुळे आसपासच्या भागा-तल्या हजारो लोकांना आपणाकडे आकर्षित करी! उगवत्या सूर्याच्या किरणांनी सुशो-भित दिसणारे ते अवाढव्य कलिंगड पाहण्यासाठी, अन् त्याचा एक तुकडा मिळ-वण्यासाठी येणाऱ्या या लोकांकडून इथले अधिकारी लोक मनाला येईल तेवढी किंमत वसूल करीत. अशा प्रकारे आपल्या पूर्व-जांना मिळालेल्या वरदानाचा गैरफायदा घेऊन पैसे मिळवत. हे लोक दिवसभर झोपा काढीत असत आणि दरवर्षी आस-पासच्या प्रांतातून काही निष्पाप लोकांना पकडून कैदेत टाकून त्यांना दुर्गुणांची नावे देऊन नगरदेवीसमोर त्यांना बळी देत असत. यासाठी ते मोठा उत्सवही साजरा करीत.

नगरसंचार पूर्ण करून मुनि आणि विनोद सूर्यास्ताच्या सुमारास पहाडावर परतले. कलिंगडाच्या वेलाच्या मागे असलेल्या खडकावर ते दोघे बसले. थोड्या वेळाने गडद रंगाची वस्त्रे नेसलेला नायक पहाड चढताना दिसू लागला. तो तरूण नायक मोठ्या उत्साहाने शिट्टी वाजवीत वर येऊन पोचला. गुहेच्या तोंडावरील शिळा बाजूला पडलेली पाहून त्याला मोठे आश्चर्य वाटले! नंतर गुहेत डोकावून उच्च आवा-जात तो म्हणाला–"उद्या वीस हजार लोकांना खाता येईल एवढे मोठे कलिंगड पाहिजे."

"वीस हजार लोकांसाठी? कारे बाबा, तुझ्या गावातली लोकसंख्या वीस हजार आहे काय?" मुनिने त्याला विचारले.

त्या अचानक आवाजामुळे नायकाने मागे वळून पाहिले. समोरच्या शिळेवर बसलेला मुनि व त्याच्या बाजूला उभा असलेला विनोद हे दोघे त्याला दिसले.

"तुम्ही कोण आहात? इथे तुमचे काय काम आहे?" नायकाने त्यांना विचारले.

"तुला माहीत आहे, इथे एक मुनि रहात होता अन् त्यानेच हे विचित्र कलिंगड बनवून देण्याचे वरदान दिले होते?" मुनिने त्याला विचारले.

"हो, मी ही गोष्ट ऐकली आहे नक्कीच, पण मी तर ती एक दंतकथा समजत होतो." नायक उत्तरला.

"अरे वा! रोज कलिंगड मिळणे हे तेवढे खरे, अन् त्या मुनिने दिलेले वरदान मात्र दंतकथा काय? चांगला न्याय आहे की!" मुनि म्हणाला.

यावर नायक काय बोलणार?

मुनीने विनोदकडे वळून म्हटले– "पाहिलस बेटा, आज ही अशी परिस्थिति आहे! लोकांना फुलं पाहून आनन्द लुटता येतो, पण ती निर्माण करणाऱ्या जगन्नियंत्याचा मात्र त्यांना विसर पडतो, त्यांना कधी आठवणच होत नाही!"

हे ऐकून नायक हसून म्हणाला–"मुनिवर, आपलं गुहेबाहेर प्रकट होणं ही तर आम्हाला फारच आनंदाची गोष्ट आहे. आपण आजपर्यंत गुहेत आपलं आयुष्य घालवलंत. पण आजपासून आपणाला रहाण्यासाठी सर्व सुखसोयींनी युक्त असा महाल मी आपल्याला देईन! अनेक वर्षांत आपण काही खाल्लं नसेल, आपण आत्ता माझ्याबरोबर चला, आपणाला सर्व प्रकारच्या मिष्टान्नांनी युक्त असे भोजन देण्याची व्यवस्था मी करतो."

"तू माझ्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर अजून दिले नाहीस. नुसत्याच उलटसुलट गोष्टी बोलत आहेस? खरं खरं सांग, तुला कलिंगड वीस हजार जणांसाठी का हवे आहे?" मुनिने रागाने पुन्हा विचारले.

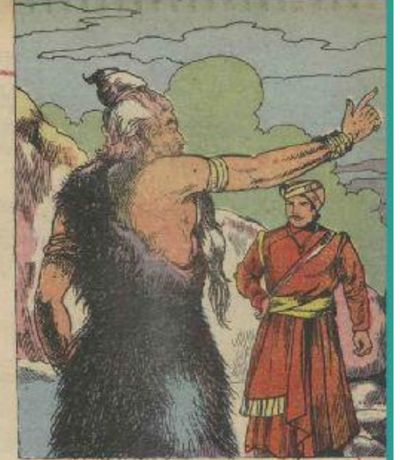
"आम्ही तसे शहरवासी पंधरा हजार आहोत. पण आज आसपासच्या गावातून पाच हजार माणसे आली आहेत, आणि त्यांनाही कलिंगड हवे आहे. आम्ही त्या प्रमाणात त्यांच्याकडून पैसे वसूल करणार आहोत. वाटलं तर त्या प्राप्तीतून तुम्हालाही काही भाग आम्ही देऊ. हं, आणि एक सुंदर कल्पना माझ्या मनात आली आहे–त्या कलिंगडाबरोबर आपणही थोडा वेळ पहाडावर बसलात तर ते दृश्य दाखवून त्या लोकांकडून आपण आणखीही काही पैसे वसूल करू शकू–बोला, आहे की नाही नामी कल्पना?" नायकाने मोठ्या उत्साहाने मुनीला विचारले.

"गप बैस." मुनि ओरडलाच.

त्यानंतर थोडा वेळ मुनि गप्प बसून राहिला, सूर्यास्ताची वेळ झाली होती. सर्व पक्षी आपापल्या घरट्यात परत येत होते.

"या पहाडावर कलिंगड निर्माण करण्याचा चमत्कार दाखवला, तर त्यामागे असलेली शक्ति ओळखून ही माणसे देवभक्ती करू लागतील असा माझा विचार होता. पण रोजच दिसणारे सूर्य, चंद्र आणि रात्री आकाशात लटकणारे असंख्य तारे पाहूनही ज्या लोकांना त्यामागील अद्भुत रहस्याचा बोध होत नाही, ते लोक कलिंगड उत्पन्न होण्याच्या चमत्कारामागील परमार्थ समजतील असा विश्वास बाळगण्यात माझीच चूक झाली." असा विचार प्रकट करून मुनि स्वतःच स्वतःबद्दल दुःखी झाला.

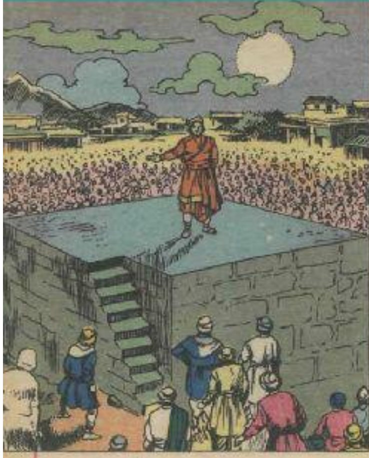
थोड्या वेळात मुनीच्या भुवया उंचावल्या गेल्या आणि–"उद्या मी तुम्हा लोकांसाठी एक खूप मोठे कलिंगड पैदा करीन. पण ते लगेच फुटून तुकडे तुकडे होऊन तुम्हा लोकांच्या अंगावर कोसळेल. आणि तेच तुमच्या या नगराचा नाश करील. आता जा तू इथून." मुनीने नायकाला हुकूम केला.

नायक पहाडावरून उतरून नगराकडे निघून गेला.

"मुनिवर, मला असे वाटते की आपल्या या धमकीमुळे या लोकांच्यात खूप परिवर्तन होईल. त्यांना आपली चूक कळून येईल. मला असेही वाटते की 'आपण आपल्याला मिळालेल्या अपूर्व संधीचा दुरुपयोग केला' अशा विचाराने त्यांना पश्चात्ताप होईल." विनोद म्हणाला.

"त्यांच्यात इतक्या लवकर काही परिवर्तन होईल असे मला मुळिच वाटत नाही. वेडेपणाचेही हजारो प्रकार असतात. वाटलं तर ते लोक पुढे काय करतात हे तू आत्ताच जाऊन पाहून ये." मुनि म्हणाला.

मुनीने सुचवल्यावरून विनोद पहाडावरून उतरून पुन्हा नगरात पोचला. तो पौर्णिमेचा दिवस होता. सर्वत्र स्वच्छ चांदणे पसरले होते, नगराच्या मध्यावर असलेल्या एका मैदानात नगरातले सर्वजण जमले होते. एका उंच व्यासपीठावर उभा राहून नायक भाषण करीत होता. विनोद या गर्दीजवळ पोचला. नायक बोलत होता–

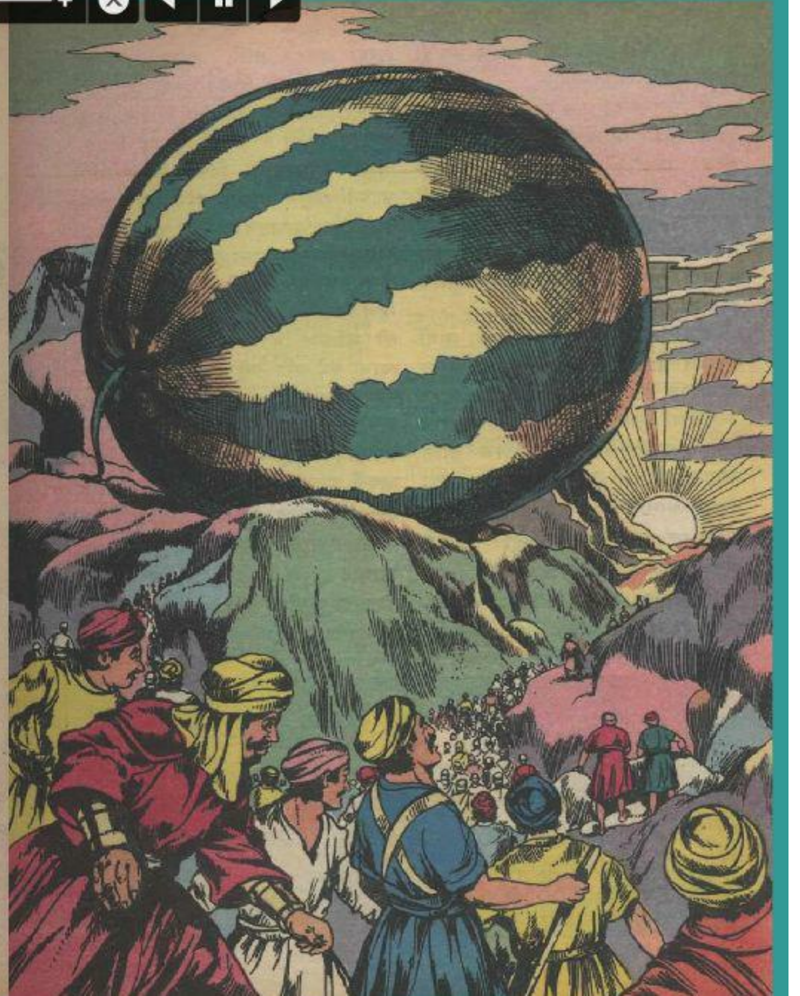
"मुनीने दिलेल्या आव्हानाला आपण कोणत्या ना कोणत्या उपायाने तोंड द्यायला हवे. आणि त्याची योजना हाणून पाडली पाहिजे. यासाठी एकच उपाय आहे. उद्या पहाटे आपण सर्व नगरवासी अणि आसपासच्या गावातून आलेले सर्व यात्रेकरू मिळून पहाडाजवळ पोचू. पहाडावरील कलिंगड फुटून खाली कोसळताच आपण सर्वांनी ते सर्वच्या सर्व तुकडे उचलून खाऊन टाकू, पाहु या कलिंगडाचे तुकडे आपल्या शहराचा कसा नाश करतील ते."

नायकाचे हे भाषण ऐकून सर्वांनी मोठ्या उत्साहाने माना हलवून त्याला अनुमोदन दिले.

त्या क्षणापासून दुसऱ्या दिवशी पहाटे कोसळणाऱ्या संकटाला तोंड देण्याची तयारी सुरू झाली. पहाटे कलिंगडाचे जास्तीत जास्त तुकडे खाता यावे म्हणून त्या रात्रीं सर्वांनी उपास करायचा निश्चय केला. आसपासच्या गावातून आलेले अन्य सर्व लोकही दुसऱ्या दिवसाच्या पहाटेची आतुरतेने वाट पाहू लागले.

नगरातल्या लोकांच्या अज्ञानाची कीव करीत विनोद पुन्हा मुनिजवळ येऊन पोचला. तोपर्यंत अर्धी रात्र उलटून गेली होती.

पूर्वेला तांबडे फुटले आणि हजारोंच्या संख्येने लोक पहाडाच्या पायथ्याशी पोचले. आश्चर्याने तोंडे वासून ते सर्वजण ओळी ओळीने उभे राहिले अन् जवळ जवळ त्याच वेळी सूर्याच्या किरणात चमकणारे जवळ जवळ पहाडाच्याच आकाराचे भले मोठे कलिंगड पहाडावर अवतीर्ण झाले! डोळे दिपवणारे ते कलिंगड पाहून लोकांच्या

मनात उत्साहाबरोबर एक प्रकारचे भय ही उत्पन्न झाले.

अचानक ते कलिगड फुटून त्याचे हजारो तुकडे खाली जमलेल्या लोकांवर पडले. जनता मोठ्या अहमहमिकेने ते तुकडे उचलून तोंडात भरू लागली, खाली वाहणारा रसही ते सर्वजण ओंजळी भरभरून पिऊ लागले. एका तासाभराच्या अवधीत तेथे फक्त कलिगडाची सालेच काय ती मागे राहिली!

यानंतर पुन्हा एकदा जनता एका जागी एकत्रित झाली आणि आत्मस्तुति करीत त्यांनी एक ठराव पास केला.

थोड्या वेळाने आसपासच्या गावचे लोक तिथून काढता पाय घेऊ लागले आणि मध्यान्हापर्यंत तो भाग जवळजवळ पुन्हा ओसाड झाला!

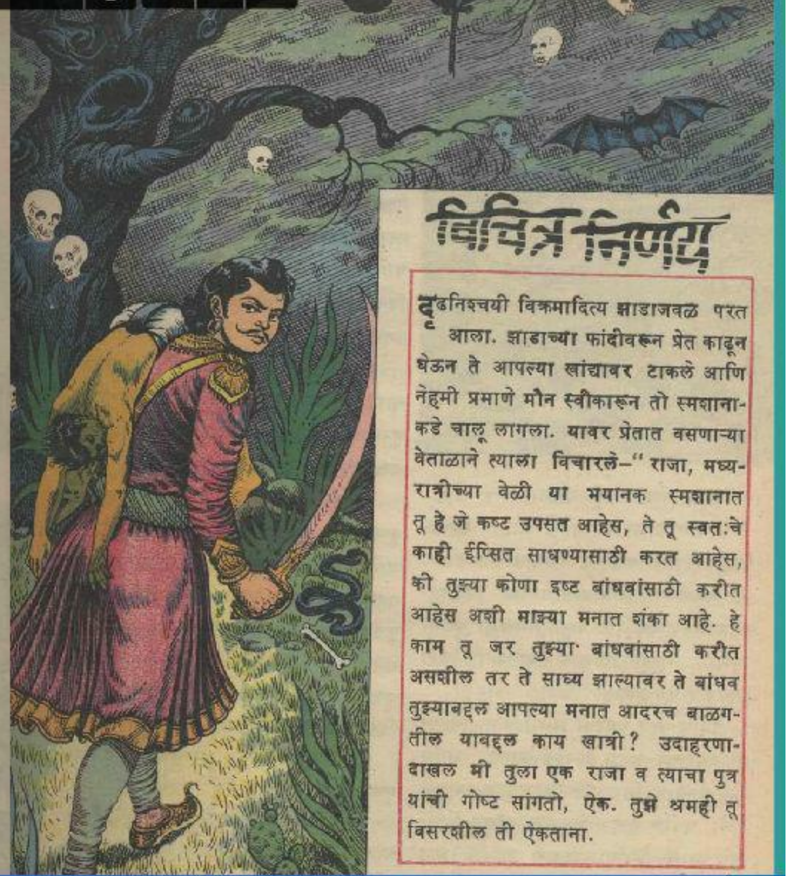
नगरातल्या रस्त्यांवरूनही हळूहळू लोकांचा संचार कमी झाला.

नगरातील काही लोकांनी हावरटपणाने कलिगडाचे अधिक तुकडे खाल्ल्याने त्यांना अपचन झाले. आजपासून आता कलिगड येणें बंद होईल. मग उद्यापासून पोटाची काय व्यवस्था हा विचार काही लोकांना सतावू लागला. कित्येक पिढयांपासून कलिगडाचा व्यापार हेच त्यांचे उदर-निर्वाहाचे एकुलते एक साधन होते, त्यामुळे उद्यापासून कसे जगायचे हा त्यांच्यापुढे मोठा प्रश्न उभा राहिला.

त्यांच्यातली काही वयास्कर माणसे म्हणू लागली–"ऐका, मुनि म्हणाला होता की कलिगड नगराचा सर्वनाश करील. त्याचा अर्थ असा नव्हे की हे कलिगड फुटून नगराचा सर्वनाश होईल! फुटले ते कलिगड आपणाला मिळणारे शेवटचेच कलिगड, उद्यापासून पुन्हा कलिगड मिळणार नाही. म्हणजे याचाच अर्थ असा की या शहराचा आपोआपच नाश होईल."

सकाळपासून लोकांचे सर्व कार्यकलाप पहाणारे मुनि आणि विनोद चितेने भरलेल्या जनतेला सोडून अदृश्य रूपातच त्यांच्यापासून दूर निघून गेले. (क्रमशः)

विचित्र निर्णय

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडाजवळ परत आला. झाडाच्या फांदीवरून प्रेत काढून घेऊन ते आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमी प्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. यावर प्रेतात वसणाऱ्या वेताळाने त्याला विचारले–"राजा, मध्यरात्रीच्या वेळी या भयानक स्मशानात तू हे जे कष्ट उपसत आहेस, ते तू स्वतःचे काही ईप्सित साधण्यासाठी करत आहेस, की तुझ्या कोणा इष्ट बांधवांसाठी करीत आहेस अशी माझ्या मनात शंका आहे. हे काम तू जर तुझ्या बांधवांसाठी करीत असशील तर ते साध्य झाल्यावर ते बांधव तुझ्याबद्दल आपल्या मनात आदरच बाळगतील याबद्दल काय खात्री? उदाहरणादाखल मी तुला एक राजा व त्याचा पुत्र यांची गोष्ट सांगतो, ऐक. तुझे श्रमही तू विसरशील ती ऐकताना.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

प्राचीन काळातली गोष्ट आहे. महेन्द्रगिरीवर राजा पद्मपाद राज्य करीत होता. त्याच्या मुलाचं नाव होतं प्रवीण. विवाहानंतर अनेक वर्षे वाट पाहून मगच हा मुलगा जन्मला, म्हणून राजाचं त्याच्यावर जरा अधिकच प्रेम होतं.

प्रवीण पाच वर्षांचा झाला तेव्हा त्याला अक्षरओळख करून देण्यात आली, आणि राजाने त्याला सिद्धमुनींच्या गुरुकुलात भरती केलं. प्रवीण एक राजकुमार म्हणून सिद्धमुनि त्याला विशेष आदराने वागवीत. पाठ दिले जात असताना सर्व मुले चटईवर बसत, तर याला मऊमऊ गादीवर बसवलं जाई!

काही दिवस गुरुकुलातली ही सर्व वागणूक, वातावरण प्रवीणला फार आवडलं. पण तो जसा बारा वर्षांचा झाला, तसं या गोष्टी त्याला छान समजून येऊ लागल्या कि, गुरुजी आपल्याला विशेष आदराने वागवतात, आणि यामुळे त्याला फार दुःख वाटलं. मग काय, एक दिवस मुनींना त्याने सरळ विचारलं–"आचार्य, आपण माझ्यात अन् इतर मुलांच्यात असा फरक का करता?"

यावर सिद्धमुनि म्हणाले–"युवराज, याच गुरुकुलात काय, पण इतर कोणत्याही गुरुकुलात तुम्हाला अशीच वागणूक मिळेल. असाच आदर दिला जाईल."

दुसऱ्याच दिवशी राजकुमार प्रवीण कुणालाही न सांगता-सवरता सिद्धमुनींच्या आश्रमातून बाहेर पडला आणि जवळच्याच एका ज्ञानमुनि नावाच्या आचार्यांच्या गुरुकुलात दाखल झाला. तेथे राहून गुरुजींची सेवासुश्रूषा करीत अन् इतर सामान्य मुलांसारखीच कंदमुळे वगैरे खात आपला विद्याभ्यास करू लागला.

या गुरुकुलातल्या वल्लभ नावाच्या मुलाशी त्याची गाढ मैत्री जमली.

काही दिवस असेच निघून गेले. इकडे राजकुमाराच्या शोधासाठी गुप्तचर सर्वत्र शोधाशोध करीत होते. अखेर ज्ञानमुनींच्या आश्रमात सामान्य विद्यार्थ्यांसारखाच रहात

असलेला प्रवीण त्यांना सापडला. त्यांनी प्रवीणबरोबर ज्ञानमुनींनाही धरून राजा पद्मपादकडे नेले.

खरी हकीगत कळल्यावर राजा पद्मपादाला अत्यंत राग आला आणि त्याने ज्ञानमुनींना विचारले–"तुला इतका अहंकार आहे की तू राजकुमाराकडून आपली चरणसेवा करून घेतलीस? न्यायशास्त्र असं घोषित करतं की भावी राजाचा अपमान हा या सबंध राज्याचाच अपमान आहे. या अपराधासाठी मी तुला आजीवन कारावासाची शिक्षा ठोठावत आहे."

प्रवीण हा राजकुमार असल्याची गोष्ट मला ठाऊक नव्हती, तेव्हा आपण निरपराधीच आहोत–हे सांगण्याचा ज्ञानमुनींनीं खूप प्रयत्न केला, पण-पुत्र प्रेमाने आंधळ्या असलेल्या राजाने मुनींच्या विनवणीची मुळीच पर्वा केली नाही.

आणखी बारा वर्षे निघून गेली. प्रवीण आता सज्ञान झाला. एक दिवस त्याच्या मनात आलं की राज्यात फिरून आपल्या पित्याबद्दल प्रजेचं काय मत आहे, ते पहावं.

त्याने सारथ्यांपैकी एकाला बोलावून आज्ञा केली–"तू एका राजकुमाराचा वेष घालून रथात बस. मी सारथ्याच्या वेषाने रथ हाकायला बसतो. म्हणजे राज्यशासना-

बद्दल जनतेचं मत मला नीट जाणून घेता येईल."

प्रवीणच्या या सूचनेला सारथी तयार होईना, तेव्हा क्रोधाने प्रवीण म्हणाला–"मी तुला हुकूम देत आहे: तू माझ्या आज्ञेच पालन केलंच पाहिजेस."

बिचारा सारथी निरुपाय होऊन युवराजाचा पोशाख घालून रथात बसला आणि सारथ्याचा वेष घालून प्रवीणने रथ हाकत सीमेपर्यंत नेला, आणि तिथे एका झाडाखाली त्याने रथ थांबवला.

प्रवीणला जवळच एक झोपडी दिसली. त्या झोपडीत एक गरीब बाई रहात होती. तिचा मुलगा तापाने फणफणलेला होता.

आणि ती बाई त्याला पाणी पाजीत होती. त्याच वेळी प्रवीण झोपडीच्या दारात पोचला. आणि म्हणाला–"माई, या देशाचा राजकुमार जवळच्या एका झाडाखाली रथात बसला आहे. त्याला तहान लागली, थोडं पाणी देता का?"

ते बोलणे ऐकताच गरीब बाईचा तो आजारी मुलगा घाबरून म्हणाला–"आई, अगदी ताबडतोब युवराजांना पाणी दे. नाहीतर मुलाला पाणी न दिल्याबद्दल राजा रागावून तुला कडक शिक्षा देईल. ज्ञान-मुनींना नाही का त्याने उगीचच शिक्षा केली? मी तर आजारीच असतो, अन् अशा अवस्थेत मी तुलाही मुकलो तर मला कुत्र्याच्या मौतीने मरावे लागेल!"

मुलाचे हे बोलणे ऐकून सारथ्याच्या वेषातला युवराज दु:खाने व्याकुळ झाला. अन् मुकाट्याने जाऊन रथावर स्वार झाला. थोड्या अंतरावर गेल्यावर एक वळण आले. वळणाशी रथ पोचताच एकाएकी रथाची दोन्हीं चाकं बाहेर निघाली अन् रथ उलटून पडला. त्या अपघातात सारथ्याबरोबरच प्रवीणलाही खोल जखमा झाल्या.

या घटनेची वार्ता कळल्यावर राजा पद्मपाद रागावला आणि सारथ्याला दोषी ठरवून राजा म्हणाला–"अरे वा रे वा! तू युवराजाला सारथ्याच्या जागी बसवून स्वत: आरामात रथात बसलास काय? तू युवराजांचा हा जो अपमान केलास

त्याबद्दल मी तुला दहा वर्षं कारावासाची शिक्षा देत आहे."

यानंतर राजकुमाराने राजाला एकांतात गाठून सांगितले की त्याच्याच सांगण्या-वरून सारथ्याने वेष बदलला होता, तेव्हा त्याला दिलेली शिक्षा रद्द व्हावी.

परंतु पद्मपादने युवराजाला दाद दिली नाही. राजा म्हणाला–"तुझ्यासारख्या भोळ्या तरुणाच्या सांगण्यावरून सारथी तुझ्या जागी बसला अन् त्यामुळेच हा अपघात घडला. तेव्हा अपघाताला जबाब-दार तोच! जर काही मोठा अपघात झाला असता अन् मी तुला मुकलो असतो तर मी तरी तुझ्यावाचून जगू शकलो असतो का?"

यानंतर थोड्या दिवसांनी रात्री पहारे-कऱ्यांची नजर चुकवून एका व्यक्तीने रात्री अंत:पुरात प्रवेश केला आणि सरळ युवराजाच्या शयनकक्षात पोचून त्याने त्याला भोसकण्यासाठी हात उचलला!

परंतु त्यावेळी युवराज जागाच होता, म्हणून त्याने त्या व्यक्तीचा हात पिरगळून त्याच्या हातचा सुरा काढून घेतला. नंतर त्याच्याकडे निरखून पाहिले तेव्हा त्याला ओळखून प्रवीण आश्चर्यचकित झाला! त्याने विचारले–"अरे, वल्लभ तू?"

यावर तो युवक म्हणाला–"हां हां, युवराज मीच तो! तुझ्यामुळेच गुरुदेवांवर मोठा अन्याय झाला. मला त्यावेळी वाटलं की तू अजून लहान आहेस. तुझा त्यात

काही दोष नाही. परंतु आता तर तू पुरेसा मोठा झाला आहेस. अजूनही गुरुजींना मुक्त न करवता गप्प बसून राहिलास याचा अर्थ काय? म्हणून शेवटी मी निश्चय केला की तुझ्यावरील आत्यंतिक प्रेमामुळे तुझ्यासाठी इतरांवर अत्याचार व अन्याय करणाऱ्या तुझ्या वडिलांना चांगला धडा शिकवावा. याकरताच मी एकाद्या छायेसारखा तुझ्या मागे लागून मीच तुझ्या रथाच्या चाकांचे चिमटे काढून घेऊन तुला अपघात घडवला."

प्रवीण यावर काही बोलणार इतक्यात पहारेकरी तेथे आले आणि वल्लभला कैद करून घेऊन गेले. राजाने त्याच वेळी सुनावणी करून वल्लभला फाशीची शिक्षा सुनावली. सकाळ होताच फाशीची अंमलबजावणी करण्याची सूचनाही त्याने दिली.

परंतु त्याच रात्री प्रवीणने एक आश्चर्यकारक निर्णय घेतला. त्याने सर्व सेना ताब्यात घेऊन राजाला तुरुंगात बंद केले आणि स्वतःलाच 'राजा' म्हणून घोषित केले.

त्यानंतर प्रवीणने वल्लभची फाशी रद्द करवली. ज्ञानमुनि व सारथी यांनाही त्याने मुक्त केलं आणि त्यांना तो म्हणाला- "माझ्यामुळे तुम्हा तिघांना अपराध नसतानाच शिक्षा भोगावी लागली, याबद्दल मी तुमची क्षमा मागतो. माझी तुम्हाला आता अशी विनंती आहे की शासनाच्या कामात आजपासून तुम्ही मला मदत करा, आणि मी केलेल्या चुकीचं अंशतः का होईना, परिमार्जन करायची मला संधी द्या."

परंतु ज्ञानमुनि आणि सारथी या दोघांनीही प्रवीणची विनंति अमान्य केली आणि ते दोघेही तिथून निघून गेले.

मग प्रवीण वल्लभला म्हणाला—"मित्रा, तू माझा खाजगी चिटणीस म्हणून सदा माझ्याजवळ रहावेस अशी माझी तुला विनन्ती आहे."

वल्लभने तावडतोब ही विनन्ती मान्य केली. वेताळाने इतकी गोष्ट सांगून म्हटले— "राजा प्राणाहूनही आपल्यावर अधिक प्रेम करणाऱ्या आपल्या पित्याला प्रवीणने कैदेत का ठेवले? त्याचबरोबर दोन वेळा आपली हत्या करण्याचा प्रयत्न केलेल्या वल्लभची फाशीची शिक्षा रद्द करवून उलट त्याला आपला खाजगी चिटणीस म्हणून का नेमले? ज्ञानमुनि व सारथी या दोघांनी प्रवीणला मदत करायला नकार का दिला? या प्रश्नांची योग्य उत्तरं माहित असूनही तू दिली नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची छकलं छकलं होऊन जातील."

यावर विक्रमादित्य म्हणाला, "प्रवीणने गुप्त वेषात जाऊन जेव्हा गरीब बाईच्या आजारी मुलाच्या तोंडचे उद्गार ऐकले तेव्हा त्याला कळून चुकले की आपले वडील मर्यादेपेक्षा जास्त पुत्रवात्सल्याच्या आहारी जाऊन जननिंदेला पात्र होत आहेत. त्यानंतर सारथ्याच्या बाबतीतही काहीसं असंच घडलं. सारथ्याने आपलं निर्दोषित्व सिद्ध करायचा प्रयत्न केला, तरीही त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करून राजाने त्याला कारावासाची शिक्षा दिली. अशा परिस्थितीत त्याची हत्या करायला आलेल्या गुरुकुलातील सहाध्यायी वल्लभने ज्ञानमुनींच्या कारावासाबद्दल बोलून प्रवीणच्या मनात ज्ञानोदय केला. या सर्व घटनांच्या आधारे प्रवीणने निर्णय घेतला की जोपर्यंत आपले वडील राज्यकारभार पाहतील, तोपर्यंत त्यांच्या हातून कुणा ना कुणावर अन्याय होतच राहील आणि तोपर्यंत कुणाला बरोबर न्याय मिळणारच नाही, या विचाराने प्रेरित होऊनच प्रवीणने स्वतःला 'राजा' म्हणून घोषित केलं आणि आपल्या पित्याला राजमहालात बन्दी केलं! ज्ञानमुनि आणि सारथी यांनी त्याला मदत करण्याचं अशासाठी अमान्य केलं की, राजाच्या सेवेत धोका असतो हे त्यांनी अनुभवलं होतं. परंतु वल्लभने मात्र प्रवीणच्या मनातलं परिवर्तन बरोबर ओळखलं आणि त्यामुळेच तो त्याची विनंती अमान्य करू शकला नाही."

अशा प्रकारे राजाचा मौनभंग होताच प्रेतातील वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

आत्माहुति

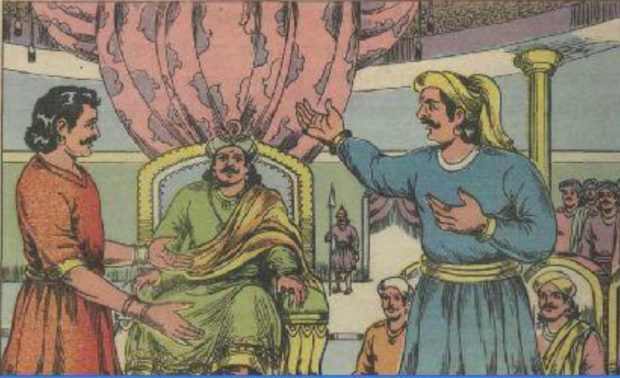
एकदा धर्मगिरीच्या राजाच्या खजिन्यातून एक हजार सुवर्णमुद्रांची चोरी झाली. चोराला पकडण्याची जबाबदारी राजाने युक्तिवर्मावर सोपवली, पण त्याचबरोबर अशी अटही घातली की–युक्तिवर्माने दुसऱ्या दिवशी सूर्यास्तापूर्वी चोराला पकडले पाहिजे, नाहीतर त्याला स्वखुशीने आत्मबलिदान करावे लागेल.

युक्तिवर्माने राजाची अट मान्य केली. आणि म्हटले–"महाराज, मी जर चोर पकडू शकलो नाही तर माझ्या आत्माहुतीनंतर त्याला आपण एका मंत्र्याचे पद द्यावे, कारण चोरी करून तो माझ्या हाती न सापडला तो नक्कीच मोठा मेधावी असला पाहिजे."

दुसऱ्या दिवशी सूर्यास्ताला काही घटका कमी असतानाच दरबारात हजर असलेल्या राजापुढे युक्तिवर्माने निवेदन केले–"महाराज, मी चोर पकडू शकलो नाही. मी आता आत्माहुति करणारच आहे. कृपा करून माझ्या विनंतीप्रमाणे आपण चोराला मंत्रीपद देऊन माझ्या आत्म्याला शांति प्रदान करावी."

"मग महाराज, आपला मंत्री म्हणून आपण माझी नियुक्ति करा." असे म्हणत कोषाधिकारी मोठ्या प्रसन्नतेने उठून उभा राहिला.

मग काय राहिलं! राजाच्या आज्ञेने सैनिकांनी कोषाधिकाऱ्याला कैद केले! राजाने युक्तिवर्माच्या युक्तीवर खूष होऊन त्याच्याकडे प्रसन्नतेने पाहून त्यालाच आपले मंत्रीपद बहाल केले आणि त्याचा सत्कारही केला.

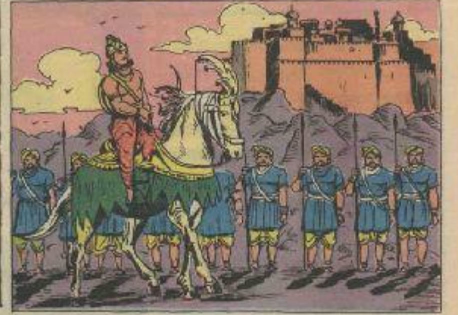
महाकाव्य कथा :

मुद्राराक्षस १

शेकडो वर्षांपूर्वी सर्वार्थसिद्धि नावाचा राजा मगध देशावर राज्य करत होता. त्याच्या दरबारात सर्व प्रकारे योग्य आणि समर्थ असा 'राक्षस' नावाचा मंत्री होता. या मंत्र्याच्या योग्य सल्ल्यामुळे राज्यकारभार फार सुरळीत चालत असे.

राजाला दोन बायका होत्या. त्याची प्रथम पत्नी क्षत्रीय वंशातली होती. तिच्या मुलांना 'नंद' असे म्हणत असत, आणि दुसरी पत्नी शूद्र जातीची होती. तिचे नाव मुरा. तिच्या मुलाचे नाव चन्द्रगुप्त, मुरेचा मुलगा म्हणून त्याला 'मौर्य' असेही नामाभिधान प्राप्त झाले होते. तो असामान्य प्रतिभावान म्हणून प्रसिद्ध होता. तोच राजाचे सेनापति-पदही भूषवीत होता.

मुरेचा हा मुलगा चन्द्रगुप्त लहानपणापासूनच बुद्धिमत्ता, साहस, पराक्रम इत्यादि गुणांतही विशेष प्रख्यात होता. घोडेस्वारी, शस्त्रविद्या इत्यादि क्षत्रियोचित विद्यांमध्येही तो नंदापेक्षा अधिक प्रवीण होता, म्हणून सर्वत्र त्याची खूप प्रशंसा केली जाई.

राजा सर्वार्थसिद्धिचा मृत्युसमय जवळ झाला. त्यावेळी वारस म्हणून सिंहासनावर या मौर्याने बसावे, नंद इतके लायक नाहीत, असा विचार मोठ्या प्रेमाने राजाने प्रकट केला. पण त्यामुळे नंदांच्या मनात चन्द्रगुप्ताबद्दल द्वेष उत्पन्न झाला.

राजाच्या मृत्युनंतर नंदांनी मौर्य वंश समूळ नष्ट करण्यासाठी कारस्थान करून एका मध्यरात्री मौर्यांच्या घराला वेढा घातला आणि चन्द्रगुप्ताला त्याची पत्नी व मुलाबाळांसह एका तळघरात कैदी म्हणून बंद केले.

तळघरात कैदी असलेल्या या परिवाराला नंदांचा एक सेवक एका भोकातून केवळ एकाच माणसाला पुरेसे अन्न व पाणी देत असे.

इतकेच अन्न सर्वांनी वाटून खाल्ले तर तर कोणाचेच पोट भरणार नाही, अन् सर्वांनाच मरावे लागेल म्हणून सर्वांनी चर्चा करून असा निर्णय घेतला की एकानेच ते अन्न रोज खाऊन जगावे आणि नंदांच्या या कृतीचा सूड घ्यावा. त्या निर्णयाप्रमाणे ते अन्न केवळ चन्द्रगुप्तच खात असे.

इकडे नन्दांमधला ज्येष्ठ भाऊ मगधाच्या सिंहासनावर बसला. काही दिवस गेल्यावर एक दिवस वंग देशातून एक राजदूत मगधाच्या दरबारात आला. तो आपल्या राजाच्या आज्ञेने आपल्याबरोबर एक समस्या सोडवण्यासाठी घेऊन आला होता. दरबारात विद्वत्सभेसमोर त्याने ती समस्या ठेवली आणि त्याचे उत्तर सांगायचे आव्हान दिले. दरबारात कोणीच ती समस्या सोडवू शकेना !

तेव्हा नंदांच्या मंत्र्यांपैकी एकजण म्हणाला–"महाराज, कारागृहात बन्दी असलेला चन्द्रगुप्तच अशा प्रकारच्या समस्येचं उत्तर सांगायला समर्थ आहे. त्याला दरबारात बोलावून आणलत तरच आज आपली अब्रू वाचेल ?" राजाला हा सल्ला पसन्त पडला.

कारागृहाचे दार उघडले गेले. तेथे फक्त चन्द्रगुप्तच जिवन्त राहिलेला होता! बरोबर एक वर्षाने आज तो बाहेरचं जग पहात होता! त्याला स्नान वगैरे घालून चांगलं भोजन दिलं गेलं अन् राजवस्त्रं नेसवून त्याला ती समस्या सांगितली गेली.

चन्द्रगुप्ताने राजसभेत प्रवेश केला आणि बंगदेशातून आलेल्या राजदूताकरवी प्रस्तुत केलेली समस्या त्याने चुटकी-सरशी सोडवून दाखवली. यावर सर्वच दरबारी अत्यन्त आनन्दित झाले आणि त्यांनी चन्द्रगुप्ताच्या बुद्धिमत्तेची अनेक प्रकारे तारीफ केली!

यानंतर सभासदांनी मोठ्या उत्साहाने चन्द्रगुप्ताला एका हत्तीवर बसवले व त्याला मिरवत त्याच्या घरी नेऊन पोचवले. अशाप्रकारे चन्द्रगुप्त अचानकच अतिशय लोकप्रिय बनला. जनतेचे त्याच्यावर फारच प्रेम बसले. त्यामुळे जननिन्देला भिऊन नंद पुन्हा त्याला कैदेत टाकू शकले नाहीत.

(क्रमशः)

पिशाच्च तरुणीची इच्छा

गंगासागर गावच्या उत्तर दिशेला एक चिंचेचं बन होतं. ते ओलांडून गेलं की एक उंच टेकडी होती. त्या टेकडीवर देवी दुर्गेचं एक देऊळ होतं. या चिंचेच्या बनात एक पिशाच्च तरुणी येऊन एका झाडावर राहू लागली. गावातले लोक बन ओलांडून, टेकडी चढून देवीच्या दर्शनाला जातात हे पाहून तिला आश्चर्य वाटे आणि त्या लोकांचे कष्ट पाहून दुःख ही वाटे. देवी-बद्दलही तिच्या मनात असूया उत्पन्न झाली.

दिवसासुद्धा इथे अंधारच असतो. या बनातल्या उंच झाडावर मी रहात असलली पाहून सुद्धा लोक इतक्या कष्टाने टेकडी चढून का जातात? त्यांना काही अडचण असेल तर ती मी नाही का दूर करू शकणार? असे त्या पिशाच्च तरुणीच्या मनात येई.

त्या गावातला एक धनवान माणूस, एक मध्यम वर्गीय माणूस आणि एक गरीब स्त्री असे तिघे दररोज अगदी न चुकता देवीच्या दर्शनाला जात.

एक दिवस तो धनवान माणूस सूर्यास्ताच्या वेळी देवीचे दर्शन उरकून गावाकडे परत जात होता. तो चिंचेच्या बनात पोचला न पोचला तोच या पिशाच्च तरुणीने झाडावरून त्याच्या पुढ्यात उडी मारली. आणि ती म्हणू लागली–"आपण बिचारे रोज मोठ्या कष्टाने इतक्या दूर चालत येता. त्या देवीने तुमच्या काही अडचणी आतापर्यंत दूर केल्या का? मी चुटकीसरशी तुम्हांला तुमच्या अडचणीतून सोडवू शकते."

तो धनवान पहिल्याने तर अचानक ते पिशाच्च पाहून घाबरूनच केला. पण तिला नीट बोलताना पाहून आपलं धैर्य एकवटून म्हणाला–"माझ्या अडचणींबद्दल मी काय सांगू? माझ्याजवळ धन, जमीन-जुमला

अळका इनामदार

कश्शाची कमतरता नाही, पण काय सांगू! मला पळभरही झोप येत नाही."

पिशाच्च तरुणीने त्या धनवान माणसाच्या अस्वस्थतेच खरं कारण बरोबर ओळखलं आणि ती त्याला म्हणाली– "हे पहा, आज रात्री पासूनच तुमची ही अडचण दूर होईल, पण त्या बदल्यात तुम्ही एक मंदिर माझ्यासाठी या चिंचेच्या बनात बांधलं पाहिजे, कबूल?"

"माझी अडचण खरंच दूर झाली तर झटक्यात मी तुझं देऊळ बांधून टाकीन." असे म्हणून तो माणूस तिथून निघून गेला.

थोडया वेळाने तो मध्यमवर्गीय माणूस त्या बनात आला.

ती पिशाच्च तरुणी त्याच्यासमोर जाऊन म्हणाली–"तुम्हाला नियमितपणे देवळात जाताना मी पहाते. तरीही माझा असा अंदाज आहे की त्या देवीने तुमची इच्छा काही पुरी केली नाही. बरोबर?"

"नशिबाची साथ असेल तर नां! ते असेल तरच आपली इच्छा पुरी होते." तो मध्यमवर्गीय माणूस म्हणाला.

आत्ताच समजून चाल, की तुझी इच्छा पूर्ण झालेली आहे. पण त्या बदल्यात माझं एक काम करावं लागेल तुला. एका श्रीमन्त माणसानं माझ्यासाठी इथे एक देऊळ केलंय, आता तुझं काम असं, की तू रोज या देवळात दिवा लावायचास, काय?" त्या पिशाच्च तरुणीने आपली अट सांगितली.

"माझी इच्छा पुरी तर होऊ दे! माझी एक पंचवीस वर्षांची मुलगी आहे. हुंडा द्यायची ऐपत नसल्यामुळे मी तिचं लग्न करू शकत नाही." तो गृहस्थ म्हणाला.

"मी प्रथमच तुझी अडचण ओळखली होती. तुझी अडचण संपलेली आहे. आता तू घरी जा आणि बघ माझं म्हणणं खरं आहे की नाहीं ते!" ती तरुणी म्हणाली.

तो गृहस्थ गेल्यावर आणखी थोड्या वेळाने ती गरीब बाई आली तिकडून. या पिशाच्च तरुणीने तिचीही चौकशी

वगैरे करून म्हटलं–"मी तुझी अडचण दूर करते. बस, तू माझं एकच काम करायचंस– या बनात जे देऊळ बांधलं जाईल तिथे तू आपल्या गाववाल्यांना बोलावून जत्रा आणि उत्सव साजरा करवायचास."

यावर ती बिचारी बाई म्हणाली– "माझी अडचण दूर झाली तर मी सुद्धा त्या जत्रेत उत्सवात नाचेन अन् गाईन. माझा नवरा पक्का दारुडा आहे. मला मारझोड करीत असतो."

"तुला आता तसली अडचण रहाणार नाही बघ. घरी जाऊन पहा." त्या पिशाच्च तरुणीने तिची समजून काढली.

आता ती पिशाच्च तरुणी स्वप्न पाहू लागली की त्या बनात तिच्यासाठी देऊळ बांधलं गेलंय, दूरदूरचे लोकही तिथे येऊन पूजा-अर्चा करतायत–काय न् काय!

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी त्या धनवान माणसाला बनात येताना पाहून तिने विचारलं–"आता माझ्या मंदिराची पायाभरणी कधी करशील?"

तो श्रीमन्त माणूस चिडून म्हणाला– "सर्वात आधी मी तुलाच गाडून टाकायचा मुहूर्त पहातो थांब! माझ्या सगळ्या धनाचा कोळसा करून टाकलास काय? आता बऱ्या बोलाने माझी संपत्ति होती तशी करून टाक, नाहीतर पहा मी मांत्रिक

बोलावून तुला जमिनीत गाडून टाकीन समजलीस?"

गाडून टाकायची धमकी ऐकून ती पिशाच्च तरुणी भयाने कापू लागली, आणि म्हणाली–"असं नको करू बाबा! तुम्ही घरी जाऊन पहा. तुमच्या घरी सर्व होतं तसं झालेलं असेल."

त्यानंतर पुन्हा तिकडून आलेल्या त्या मध्यम परिस्थितीतल्या माणसाला पाहून तिने विचारले–"तुझी अडचण दूर झाली ना? दिवा लावताना माझं स्मरण केलंस की नाही?"

"दिवा लावण्याऐवजी तुझ्यासाठी होम करणार आहे. मी आपल्या मुलीचं लग्न

करायला असमर्थ आहे म्हणून सांगितलं तर तू तिला तरूण मुलगा करून टाकलास? तू तिला पुन्हा पहिल्यासारखी करून टाक, नाहीतर...." आवेशाने त्या गृहस्थाने म्हटले.

हात जोडून ती म्हणाली–"होम नको करू बाबा, घरी जाऊन पहा तर खरं!"

यानंतर थोड्या वेळाने ती गरीब बाई रागाने धुमसत अन् ओरडतच तिथे आली. पिशाच्च तरुणीने विचारले–"ओहो, तू उत्सवात नाचणार आहेस ना? आत्तापासूनच सरावाला सुरुवात केलीस काय?"

हा प्रश्न ऐकून ती बाई आणखीनच उत्तेजित होऊन दातओठ खात म्हणाली–"जत्रा अन् उत्सव कसला? थांब, तुला खड्ड्यातच पुरून टाकते. तुला म्हटलं होतं की माझा नवरा दारू पिऊन मारपीट करतो आणि माझ्या कमाईचे पैसे घेऊन जातो, तर तू त्याला लकव्याचा रोगी बनवलंस?"

मग काय! ती गरीब बाई पिशाच्च तरुणीला शिवीगाळ करीत चालू लागली.

आता त्या पिशाचीला वाटलं की इथे जास्त रहाण्यात आपल्याला धोका आहे.

हा विचार मनात पक्का ठसल्यावर ती पिशाच्च तरुणी तिथून उडाली आणि जंगलातल्या एका मोठ्या पारंब्या असलेल्या वडावर जाऊन बसली. तिथे बसून रागाने ती मोठ्याने म्हणाली–"हे लोक सर्व मोठे दुष्ट आहेत."

त्याच वृक्षावर कायम रहाणारी एक पिशाच्च-म्हातारी हिचा ओरडा ऐकून एकदम दचकली अन् तिने डोळे उघडले. पिशाच्च तरुणीकडून सर्व हकीगत जाणून घेतल्यावर तिने तिला समजावले–"हे बघ, सगळी चूक खरं म्हणजे तुझीच आहे. माणूस देवाच्या शक्तीची पूजा करतो, पण कोणी पिशाच्यांच्या जादूविद्येची पूजा नाही करीत. तसंच, देवळं ही देवांसाठी बांधली जातात. आपल्यासारख्या पिशाच्यांसाठी नव्हे, कळलं का? तू आता या अनुभवाने शहाणी हो, आपला स्वभाव बदल. गावाकडे कधी जाऊ नको, इथेच या झाडावर रहा आपली मुकाट्याने."

कृष्णावतार

कृष्ण तरुण झाला. त्याच्या सौंदर्य आणि बलपराक्रमामुळे गोकुळातील सर्व स्त्रिया त्याच्याकडे आकृष्ट होऊ लागल्या. एके दिवशी मध्यरात्री आपल्या सभोवार गोपिकांना वर्तुळात उभे करून कृष्ण त्यांच्याशी क्रीडाविनोदात मग्न होता. त्याच वेळी अरिष्ट नावाचा एक राक्षस एका भयंकर बैलाच्या रूपात जोराने हंबरत तेथे कृष्णाचा अंत करण्यासाठी येऊन पोचला.

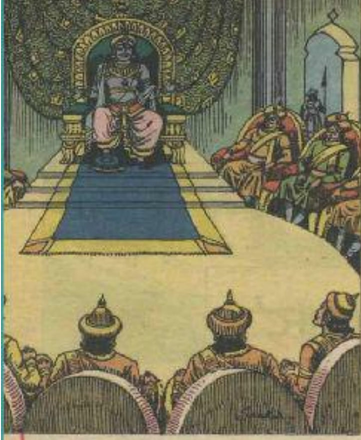
बैलाचे ते भयंकर रूप व त्याचे भयानक हंबरणे पाहून सर्व गोपस्त्रिया घाबरून गेल्या व डोळे बंद करून कृष्णाच्या मागे येऊन उभ्या राहिल्या.

सर्व गोपिकांना धीर देऊन कृष्णाने आपल्यावर हल्ला करायला आलेल्या बैलाची शिंगे सर्व बळ एकवटून आपल्या दोन्हीं हातांनी घट्ट पकडली आणि त्या बैलाला एका जागी डांबून टाकले. नंतर त्याची मान पिरगळून त्याला जोराने मागे ढकलून दिले!

नाकातोंडातून रक्त ओकत तो बैल निर्जीव होऊन जमिनीवर कोसळला.

आत्ता कुठे गोपिकांच्या जिवात जीव आला व कृष्णाला घेरून तोंड भरभरून त्याची स्तुति करू लागल्या.

इकडे कृष्ण गोकुळात खेळात व निरनिराळ्या क्रीडा करण्यात मग्न होता, तर तिकडे मथुरेत कंसाचे धाबे दणाणले होते! चिंतेने तो व्याकुळ होऊन गेला होता! जिवंत असून मेल्यासारखी त्याची अवस्था झाली होती! एके दिवशी त्याने आपल्या

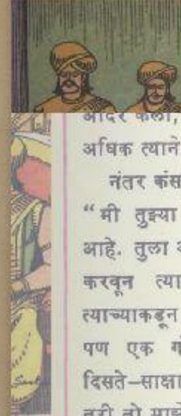

सभाभवनात उग्रसेन, वसुदेव, सत्यक, अंधक कंपक, दारुक, निपृथ, बभ्रुण आणि अन्य यदु व भोजवंशी सर्व प्रमुख व्यक्तींना बोलावून घेऊन त्यांना म्हटले.

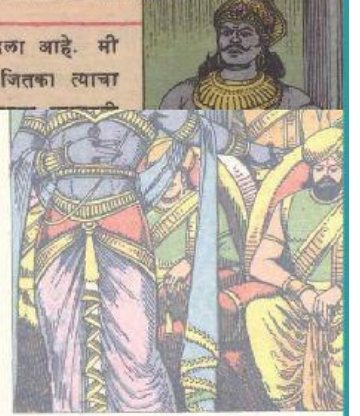
"आपण सर्व बुद्धिमान आहात, ज्ञानी आहात. कोणत्याही कठीण समस्येचे उत्तर शोधण्याचे सामर्थ्य आपणात आहे. आपण सर्व माझे परमहितैषी आहात. परंतु आता मी एका मोठ्या संकटात सापडलेला पाहूनही आपण माझी उपेक्षा करीत आहात. नंदगोपाचा मुलगा माझा सर्वनाश करायच्या मागे लागलेला आहे. तो एकाद्या उपेक्षित रोगासारखा, वायुची मदत मिळालेल्या मेघासारखा किंवा एकाद्या विषवृक्षासारखा दिवसेंदिवस अधिकाधिक विकसित होत राहिला आहे. खूब डोकेफोड करूनही मला समजत नाही कि कसली शक्ति घेऊन तो जन्माला आला आहे! असं वाटतं की तो बहुधा काही देवांश घेऊनच जन्मला असला पाहिजे."

कंस पुढे म्हणाला–

"आता राक्षसवीरांत केवळ केशीच काय तो बाकी आहे आपल्याकडे! आणि केशीचाही कृष्णाच्या हातून निकाल लागला तर पुढची पाळी माझी स्वतःचीच! ज्याला केवळ इतरांना मारून टाकण्याचाच छन्द आहे तो मला काय सोडील? मुळीच नाही सोडायचा! आणि कृष्णाबरोबर बल-पराक्रमात जवळ जवळ त्याचीच बरोबरी करू शकणारा बलरामही आहेच! खरं म्हणजे नारदाने मला सर्व काही सत्य सांगितले आहे. देवकीने मध्यरात्री ज्या मुलाला जन्म दिला, त्याला याच वसुदेवाने रात्रीच्या रात्री जाऊन नन्दाच्या पत्नीजवळ निजवले, तिला झालेली मुलगी घेऊन हा परत आला, आणि तिला देवकीच्या कुशीत आणून ठेवले. ती मुलगी ही माझ्या हाता-तून वाचून आकाशात उडाली आणि ती आता विन्ध्यवासिनी देवी होऊन बसली आहे! आजपर्यंत इकडे माझा अत्यंत निकट हितैषी असल्याचे नाटक करत असतानाच त्याने मला मोठा दगा दिला आहे. मी त्याला जितका मान दिला, जितका त्याचा आदर केला, तितकाच किंबहुना त्याहूनही अधिक त्याने माझ्याशी द्रोह केला आहे."

नंतर कंसाने वसुदेवाकडे वळून म्हटले– "मी तुझ्या मनातला विचार ओळखला आहे. तुला आपल्या पुत्राकरवी माझा वध करवून त्याला मथुरेचा राजा बनवून त्याच्याकडून इथले राज्य करवायचे आहे. पण एक गोष्ट तुला माहीत नाही असे दिसते–साक्षात् इन्द्रही जरी पृथ्वीवर आला तरी तो माझे काहीही वाकडे करू शकणार नाही. इथेच तू भमात सापडलास बघ! तू स्वतः चक्रवर्तींच्या घराण्यात जन्मलास, लहानपणापासूनच माझ्या वडिलांच्या छत्र-छायेत वाढलास. माझ्या बहिणीशी लग्न करून तू अखिल यादवकुलाच्या गुरुस्थानी पोचलास. असा इतक्या लायकीचा तू माणूस–इतके निन्द्य कर्म करायला तयार झालास! तुझं पाप तुलाच लखलाभ–मी तुझा वध करणार नाही. मी आजपर्यंत बन्धु, मित्र किंवा ब्राह्मणाची हत्या केली नाही. तुझ्या अपराधाची शिक्षा म्हणून मी तुला मारून इथून हाकलून देऊ शकतो. पण असेही करायची माझी इच्छा नाही. तुला इथून स्वतःच जायचे असेल, तर तू जाऊ शकतोस, रहायचे असेल तर रहा."

नंतर भोजवंशी अक्रूराकडे वळून कंस म्हणाला–" मी या वर्षी आपल्या धनुष्याचा एक महान उत्सव साजरा करायचं ठरवत आहे. त्यात भाग घेण्यासाठी दूर दूर देशचे राजे, महाराजे इथे येणार आहेत. पुष्कळ दिवसपर्यंत त्यांना मेजवान्या द्याव्या लाग-तील गोकुळातून खूपसे दूध-दही-तूप अन् जंगली मध वगैरे जिन्नस मागवावे लागतील. तेव्हा तू गोकुळात जाऊन त्या लोकांना आज्ञा दे, कि वेळेवर इथे सर्व जिन्नस पोचायला हवेत. परतताना नन्दगोप व त्याच्या परिवारातल्या लोकांना बरोबर घेऊन ये. आपला भाचा बलराम अन् कृष्णाला पहायला माझे मन व्याकुळ झाले

आहे. मी ऐकलं आहे की ते दोघे मोठे बलशाली अन् पराक्रमी आहेत. तू त्यांना नीट समजावून पटवून दे कि मी खरोखरीच त्यांना पहायला फार उत्सुक आहे! त्यांना माझ्याबद्दल विश्वास वाटेल असेच बोल त्यांच्याशी! इथे माझ्याजवळ दोन जबरदस्त पहिलवान आहेत, त्यांच्याशी त्या दोघांची कुस्ती लावून मी त्यांची परीक्षा घेणार आहे. तू त्यांना घेऊन येण्यात यशस्वी झालास तर तू माझ्यावर महान् उपकार केलेस असे मी समजेन. कदाचित् हा वसुदेव तुझे कान भरायचा प्रयत्न करील, पण तू त्याचे मुळीच काही ऐकू नकोस! आत्ताच तू गोकुळाकडे प्रस्थान कर."

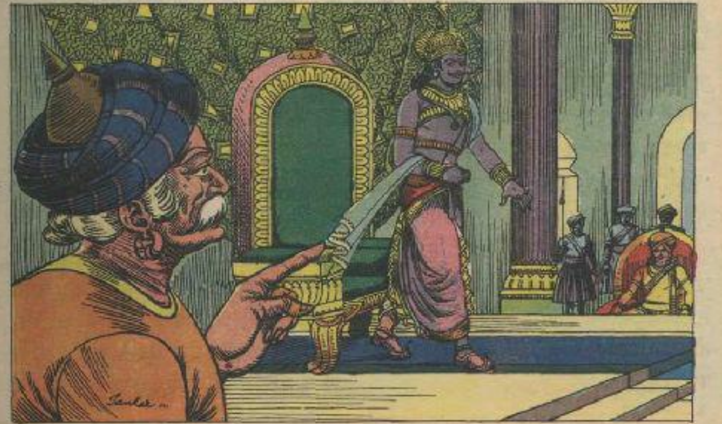
कंसाच्या परिवारातील अनेकजण कृष्णाला प्रत्यक्ष देवाचाच अवतार मानत. अक्रूर अशांपैकीच एक होता. कृष्णाला प्रत्यक्ष पहाण्याची संधी मिळून आपण तरून जाणार-म्हणून तो मनातल्या मनात फारच आनन्दित झाला! आणि कंसाचा निरोप घेऊन रथावर स्वार होऊन तो तावडतोब गोकुळाकडे निघाला.

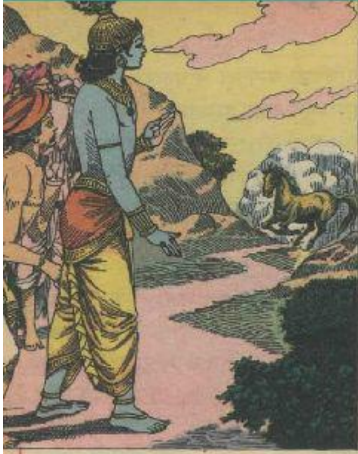
सभाभवनात कंसाने वसुदेवाबद्दल जे अपमानजनक आरोप अनर्गळपणे केले ते ऐकून अधिकांश सभासदांना फारच दुःख वाटले, परंतु कंसाविरुद्ध काही बोलायला कोणी धजले नाही. परंतु त्यांच्यात सर्वात वयोवृद्ध माणूस अंधक नावाचा एक यादव होता, त्याने मात्र मोठ्या निर्भयपणे कंसाला म्हटले–

"कंसा, तू आत्ता जे काही बोललास, ते राजोचित खासच नव्हे. मागचा-पुढचा काही विचार न करता एका वयोवृद्ध माणसावर दोषारोपण करून त्याला लांछन लावणे उचित नव्हते. असला व्यवहार करून तू आपल्या आईवडिलांच्या व व वंशाच्या नावाला काळे फासले आहेस! वसुदेवाने आपल्या मुलाचे प्राण वाचवण्यासाठी लपवले तर तू त्याला दोष लावतोस? मातापिता आपल्या वंशाचे रक्षण करण्यासाठी किती संकटे झेलतात हे काय तुला

माहीत नाही? तुझ्या आईबापांनीही तुझ्यासाठी किती यातना सोसल्या असतील! त्यांच्यामुळेच तू इतका मोठा झालास ना? तुझ्याशी आपली मैत्री न तोडता आम्ही तुला चिकटून राहिलो हा आमचा मूर्खपणाच झाला म्हणायचा! आमच्यापेक्षा तो अक्रूर किती भाग्यवान! कृष्णाचे दर्शन घेऊन परत येणाऱ्या अक्रुरालाच नुसते नजरेने पाहून आम्ही उद्धरून जाऊ. कृष्ण इथे आलाच, तर तुझा मृत्यु निश्चित समजून रहा. तुला मदत करायला कोणी उरणार नाही. तेव्हा आत्ताच तू गोकुळात जाऊन त्याच्या दयेची याचना केलीस तर तुझा तरणोपाय आहे." अंधकाचा हा सल्ला ऐकून कंस रागाने वेडा झाला, आणि त्याचवेळी आपल्या आसनावरून उठून तो सभाभवनाबाहेर चालता झाला! नंतर इतर सभासदही आपापल्या निवासाकडे परतले.

- अक्रूर गोकुळात पोचण्यापूर्वीच कंसाने केशी राक्षसाला वृन्दावनात पाठवले. घोड्याचे रूप घेतलेला तो राक्षस वृन्दावनात पोचून तेथे चरणाऱ्या गायीगुरांवर व गोपाळांवर चालून गेला. त्या भयानक घोड्याला पाहून सर्वच गोकुळवासी भयभीत झाले. तो घोडा तेथील जनावरांना चिरून त्यांचे मांस खात होता, त्यांचे रक्त पीत होता! त्या राक्षसाने वनातल्या गुरांचा सर्वनाश केला. नंतर त्याने आपली संक्रांत गोपाळांच्या घरांकडे वळवली! त्याला दुरून येताना पाहूनच घाबरलेले गोकुळ-

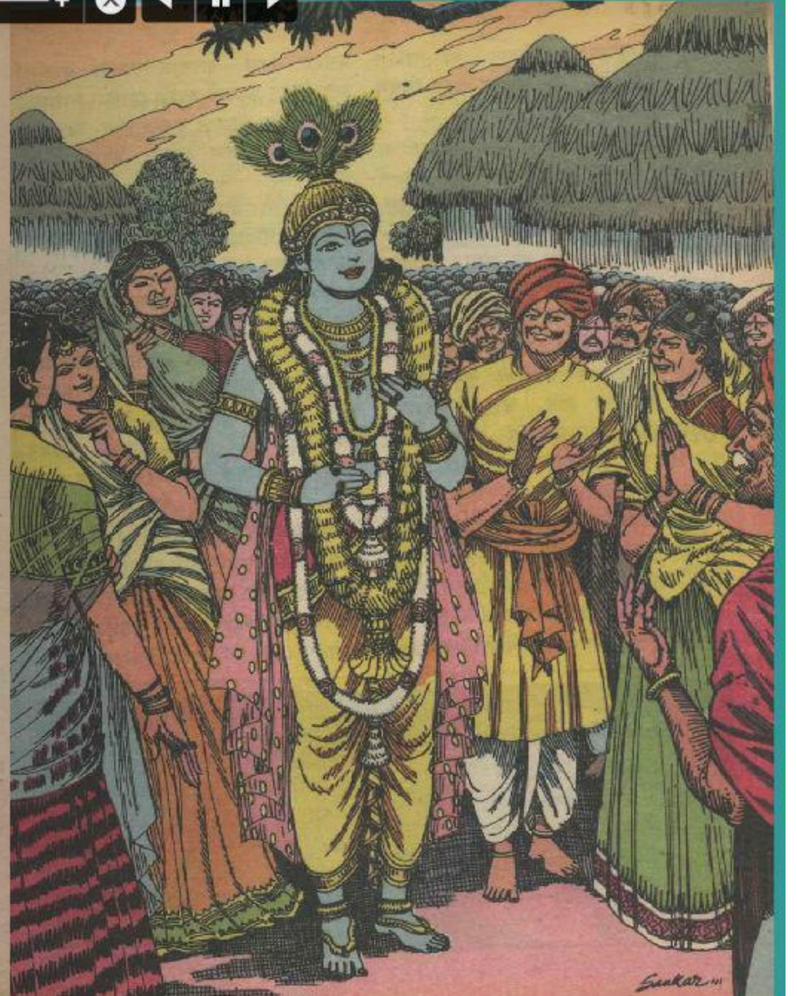

वासी जन कृष्णाच्या आश्रयाला धावले. कृष्णाने त्या सर्वांना अभय दिले व त्याने जोराने टाळ्या वाजवून केशीला जास्तच भडकावले! या आव्हानामुळे घोड्याला जास्तच चेव आला. डावीकडे मान वळवून आपले तोंड वासून आपल्या भयानक दाढा दाखवत तो एकदा भेसूर खिकाळला आणि त्याने कृष्णावर हल्ला करायचा पवित्रा घेतला! आपल्या मागच्या पायांवर उभा राहून पुढील टापा उंचावून तो कृष्णावर उडी घेणार, तोच कृष्ण एक पाऊल मागे सरकला आणि आपला हात घोड्याच्या तोंडात कोंबून त्याने त्याची जीभच घट्ट पकडली.

आंता काय! घोड्याचा सारा आवेश जागच्या जागीच जिरल्यासारखा झाला! आता कृष्णाच्या पकडीतून सुटूही शकत नव्हता, की त्याला आता चावूही शकत नव्हता! शेवटी जमिनीवर आपल्या टापा आपटत आपटत सर्व अवसान गळून जाऊन तो जमिनीवर कोसळला! त्याचे डोळे बाहेर निघाले. कृष्णाने त्याची जीभ खेचून काढली, त्याचा गळा चिरून काढला, त्याचे दात पाडून टाकले आणि त्याच्या बगलेत बुक्के मारून मारून त्याची दारूण हत्त्या केली!

केशि मरून पडलेला पाहिल्यावर गोकुळ-वासी लोकांना धीर आला. त्यांनी खोल श्वास घेतला! नंतर कृष्णाला घेऊन सर्वांनी त्याचे अभिनन्दन केले. गोपिकांनी फुलांचे हार घालून त्याचा गळा भरून टाकला! त्याचवेळी अदृश्य रूपात आकाशा-तच थांबून नारद कृष्णाला म्हणाला– "वत्सा, तुला माहीतच आहे की मी कलहप्रिय–कळलाव्या–आहे! म्हणूनच तुझे हे युद्ध पहाण्यासाठीच विशेष करुन मी देवलोकातून आलो आहे. तू आत्ता जो पराक्रम केलास, तो केवळ इन्द्र आणि शिवालाच शक्य होता, इतरांना अशक्य! इन्द्रालाही कठीण गेले असते अशा केशीचा वध तू मोठ्या सहजपणे केलास. याचा वध

केलास म्हणून तू 'केशव' या नावाने प्रसिद्ध होशील." असे म्हणून नारद निघून गेला.

या अवधीत उत्तम अश्व जोडलेल्या रथावर आरूढ होऊन मधे कुठे ही न थांबता अक्रूर गोकुळाजवळ येऊन पोचला. सूर्यास्त होऊन चारी बाजूंना हळूहळू अंधार पसरू लागला होता, तो अंधार बाजूला सारत आकाशात चन्द्राचा उदय झाला. गोकुळात सर्वत्र एक प्रकारचा कोलाहल भरून राहिला होता. सर्वजण गोपाळांची आणि आपापल्या गायींची नावे घेऊन त्यांना हाकारत होते, धार काढण्याचा चुळुकचुळुक आवाज येत होता. अशा कोलाहलपूर्ण गोकुळाच्या मध्यावर अक्रूर आपला रथ घेऊन आला, थोड्याच अंतरावर कृष्ण-बलरामांची जोडी पाहून त्याला फारच आनन्द झाला. झटकन रथातून उडी मारून तो कृष्णाजवळ पोचला. आपला परिचय सांगून मोठ्या श्रद्धा अन् भक्तीने त्याने चरणस्पर्श करून कृष्णाला प्रणाम केला. कृष्णाने त्याला आपल्या हाताने वर उठवलें आणि त्याला आलिंगन दिले! नंतर त्याला कुशल प्रश्न विचारून बलरामासह कृष्ण त्याला आपल्या घरी घेऊन गेला.

अक्रुराच्या बोलावण्यावरून नन्द व इतर वयोवृद्ध गोपाळ त्याच्या जवळ आले. त्यांना अक्रुर म्हणाला.

"कंस महाराजांनी आपल्या धनुष्याचा एक मोठा उत्सव करायचा संकल्प केला आहे. आपण सर्वजण स्वतः त्या उत्सवासाठी येऊन आपापले शुल्क जमा करावे. मेजवान्यांसाठी दूध, दही, लोणी आणि जंगली मध वगैरे येताना आपल्या बरोबर घेऊन या. आपले भाचे बलराम व कृष्ण यांना उत्सवात भाग घेण्यासाठी कंसाने विशेष प्रामुख्याने आमंत्रण दिले आहे. आपण सर्वजण ताबडतोब रवाना होण्याच्या तयारीला लागा. पण या दोघांना मात्र मी आत्ताच आपल्या रथात बसवून घेऊन जातो."

कासवाची कवटी

फार वर्षांपूर्वी सूचौ नगराच्या पश्चिम द्वाराजवळ वेन थी नावाचा एक माणूस रहात असे. तो अन्यन्त बुद्धिमान होता. त्याने बुद्धिबळ, चित्रकला, नृत्य, संगीत, तंतुवाद्य इत्यादि अनेक कला शिकून घेतल्या व त्या सर्वांत प्राविण्य मिळवले. परंतु त्याच्या लहानपणी कोणा एक ज्योतिषाने त्याची पत्रिका पाहून भविष्य वर्तवलं होतं की तो खूप मोठा श्रीमन्त माणूस होईल. या कारणाने ज्योतिषावर विश्वास ठेवून त्याने कधीही पैसा कमावण्याचा उद्योग केला नाही, उलट आपली असलेली सर्व संपत्ति चैनीत मौजमजेत उधळून टाकली.

एक दिवस वेनला बातमी कळली की, तिथले चाळीस व्यापारी व्यापारासाठी समुद्रीयात्रेला निघाले आहेत. मग काय! ह्याने ही त्यांनी आपल्याला बरोबर न्यावे म्हणून त्यांच्या विनवण्या केल्या. व्यापाऱ्यांनी त्याला संमति दिली..

व्यापाऱ्यांच्या प्रमुखाने दहा तोळे चांदी वेनच्या हातावर ठेवून त्याला म्हटले–"वेन, या चांदीतून तुला काही माल खरेदी करणे जमणार नाही. तेव्हा यातून काही फळं-बिळं खरेदी केलीस तर बघ. वाटेत खायला तरी होतील!" बंदरावर त्यावेळी खूपशी संत्री विकायला आली होती. वेनने आपल्याजवळची सगळी चांदी देऊन काही संत्र्यांच्या टोपल्या खरेदी केल्या.

काही दिवसांच्या सफरीनंतर जहाज एका देशात पोचले. कप्तानाने तेथे जहाज नांगरले. सर्व व्यापारी आपापला माल घेऊन जहाजातून उतरले तेव्हा वेनला एकदम आपल्या संत्र्यांची आठवण झाली. फळं खरीदते वेळी व्यापाऱ्यांनी त्याला चिडवल्यामुळे संपूर्ण यात्रेत त्या संत्र्यांकडे

पहायची आठवणही त्याला झाली नव्हती. आता संधी मिळाली, तेव्हां फळं सडली तर नाहीत ना हे पहावे–या विचाराने त्याने त्या टोपल्या वर काढवून घेतल्या अन् नीट ओळीत रचून ठेवल्या. त्याला फळं तर चांगली वाटली. एकादे फळ खाऊन पहावे म्हणून त्याने एक संत्रे बाहेर काढले आणि सोलून त्याची एक एक फाक तो तोंडात घालू लागला.

बंदरात काम करणारे नोकर व त्यावेळी तिथे असणारी इतर माणसे त्या लाल-केशरी रंगाच्या, चमकणाऱ्या सुंदर फळांकडे आश्चर्याने पाहू लागली. मग त्यांच्या लक्षात आले की ही खाण्याची फळे आहेत. त्यांच्यापैकी एकाने चांदीचे एक चांगले वजनदार नाणे काढले अन् ते वेनच्या हाती देऊन एक फळ देण्याची खूण केली. फळ मिळाल्यावर त्याने वेनने केल्याप्रमाणे त्या संत्र्याचे साल काढले आणि नंतर त्याची एकेक फाक काढून खाण्या ऐवजी त्याने ते संबंध संत्रे तसेच तोंडात घातले आणि चावून त्याचा रस गिळून टाकला व नंतर चोथा आणि बियाही एकदम गिळून टाकल्या. त्याला फळाची चव फारच आवडली. नंतर वेनला एकदम दहा नाणी देऊन तो त्याच्याकडून दहा फळं घेऊन गेला.

आता संत्री खरीदायला लोकांनी गर्दी केली. थोड्याच वेळात त्याची निम्मी फळं संपून गेली. तेव्हा उरलेली अर्धी फळं त्याने दुप्पट पैसे घेऊन विकून टाकली.

इतक्या वेळात इतर व्यापारी आपला माल विकून जहाजावर परतले. वेनच्या व्यापाराची हकीगत ऐकून ते म्हणाले– "तू तर मोठा भाग्यवान दिसतोस वेन! आता इथे काही माल विकत घे, चीनमधे जास्त किमतीत विकला जाईल तो." परंतु आपल्याला इथे नशिबाने पैसा मिळाला एवढ्यावरच वेन संतुष्ट होता. त्याला संत्री विकून मिळालेली चांदी काही कमी नव्हती.

यानंतर आपला माल विकणं व नवा खरीदणं या कामात व्यापाऱ्यांचे पंधरा दिवस गेले. यानंतर पुन्हा जहाजात बसून ते परतीच्या प्रवासाला लागले. काही दिवसांनी समुद्रात जोराचे वादळ सुरू होऊन जहाज भरकटू लागले. शेवटी ते एका निर्जन बेटाजवळ आले. वादळ संपेपर्यंत तिथेच थांबण्याच्या इराद्याने जहाजाने तिथे नांगर टाकला.

वेन लगेच ते बेट पहायला निघाला. सर्वांनी त्याचा उत्साहभंग करायला सुरुवात केली. "या निर्जन बेटावर पहाण्यासारखं आहेच काय मुळी!" परंतु त्यांचे न ऐकता वेन निघालाच. बेटाच्या मध्यावर एक मध्यम आकाराची टेकडी होती त्यावर पसरलेल्या वेलींच्या सहाय्याने वेन वर पोचला. सभोवार पहातो तो काय! चारी बाजूंना पाणीच पाणी पसरलेले! इतक्यात गवतावर पडलेल्या एका विचित्र वस्तूकडे त्याची नजर गेली. जवळ जाऊन पाहिले तर ती एका कासवाची कवटी आहे असे त्याला दिसून आले. पण ती कवटी एका पलंगाएवढी मोठी होती! वेन आश्चर्याने विचार करू लागला–"अरेच्या, कासवंसुद्धा कधी इतकी मोठी असू शकतात? मी इतरांना सांगितलं तर माझ्या बोलण्यावर कोणी विश्वासही

ठेवणार नाही. सर्वजण मला 'थापाड्या' म्हणतील. शिवाय मी जर ही कवटी घेऊन जाऊन सरळ कापून तिला पाय लावले तर दोन पलंग सहज बनतील याचे!" अशा विचाराने वेनने कपड्याच्या एका टोकाला ती खोपडी बांधली आणि बंदरापर्यंत ती ओढत ओढत घेऊन गेला. ती पाहून सर्व व्यापाऱ्यांना आश्चर्य तर वाटलेच, पण काहीजण तक्रार करू लागले की ही चीनपर्यंत घेऊन जायची म्हणजे उगीच ओझे मात्र होईल. काहीजण म्हणाले की हिचा काही आजारावर इलाज म्हणून चांगला उपयोग होईल. परंतु वेन सर्वांना उद्देशून म्हणाला–"तुम्ही सर्वांनी विदेशी

माल घेतला आहे ना बरोबर? मग माझाही हा विदेशी मालच आहे. फरक इतकाच की मी ही वस्तु कवडीही न खर्च करता मिळवली आहे."

दुसऱ्याच दिवशी वादळ एकदम शान्त झाले आणि जहाज पुन्हा आपला मार्ग आक्रमू लागले. जहाज चीनच्या तटाला लागले. व्यापाऱ्यांचे दलाल तेथे येऊन पोचले आणि त्यांनी जहाजातून आलेल्या व्यापाऱ्यांना तेथील स्थानिक व्यापाऱ्यांकडे घेऊन जाण्यासाठी **निमंत्रण** दिले. या संदर्भात वेन आणि त्याचे सहकारी एका अबू हसन नावाच्या इराणी व्यापाऱ्याला भेटायला गेले. त्याने आपल्या या पाहुण्यासाठी एक मोठी मेजवानी देण्याची तयारी केली.

अशा प्रकारच्या मेजवानीसाठी बसण्याची योजना त्या त्या व्यापाऱ्याच्या लायकी-प्रमाणे असे—म्हणजे ज्या व्यापाऱ्याचा माल अधिक मूल्यवान असेल त्याला पहिले स्थान दिले जाई व त्याप्रमाणे मालाच्या योग्यतेप्रमाणे त्यापुढील स्थाने देत देत अगदीं कमी मोलाच्या मालवाल्या व्यापाऱ्याला पंक्तीत शेवटचे स्थान मिळे. तेव्हा या व्यापाऱ्यांना पंक्तीत उचित स्थान देण्यासाठी इराणी व्यापाऱ्याने त्यांच्या मालाच्या याद्या तपासायला सुरुवात केली. वेनजवळ यादीच नसल्यामुळे त्याला पंक्तीत शेवटचे स्थान मिळाले.

दुसऱ्या दिवशी अबू हसन जहाजावर माल पहाण्यासाठी गेला. वर पोचल्या-बरोबर तिथेच समोर जहाजावरोबर हेळकावत असलेली ती कासवाची प्रचण्ड कवटी त्याला दिसली! आश्चर्याने त्याने विचारले–"ही अमूल्य वस्तु कोणाची? ही विकली गेली आहे की काय?"

इतर व्यापाऱ्यांकडून त्याला ती कवटी वेनची असल्याबद्दल कळले.

मग काय! त्या इराणी माणसाच्या चेहऱ्यावर दुःख आणि राग एकाएकीच प्रकट झाले. तो ओरडून म्हणाला–"तुम्ही सर्वजण इतकी वर्षं माझ्याशी व्यापार करत आलात तरीही त्या बिचाऱ्याबद्दल काही बोलला नाहीत, अन् त्याला पंक्तीत शेवटी बसवले गेले! आता तुमच्या मालाच्या खरेदीबद्दल मी मागाहून पाहीन. मला अगोदर वेनची क्षमा मागायला हवी." असे म्हणून तो वेनला बरोबर घेऊन तटावर पोचला.

अबू हसन वेनला आपल्या दुकानात घेऊन गेला, त्याला मोठ्या मानाने तेथे बसवून तो परत जहाजावर गेला आणि मग इतरांना त्याने आपल्या बरोबर घेतले. नंतर सर्वांसमक्ष त्याने वेनला विचारले– "आपण ही कासवाची खोपडी मला विकायला तयार आहात?"

वेन काही अडाणी नव्हता, त्याने मोठ्या कावेबाजपणे म्हटले–"भाव चांगला मिळाला तर विकेन की!"

"मग बोला, काय किंमत देऊ याची? लक्षात ठेवा, मी उगीच घासाघीस करणारा माणूस नव्हे." अबू हसनने उत्तर दिले.

वेनने चांगशी सल्लामसलत केली. दोघांनी खाजगी बोलणे केले.

शेवटी चांगने गंमत म्हणून म्हटले– "वेन दहा हजार रुपये मागू इच्छितो."

"म्हणजे त्याला हा माल विकायचा नाहीय का?" हसनने विचारले.

व्यापाऱ्यांना आता कळून चुकले की कासवाची खोपडी ही अत्यंत किमती वस्तु आहे. आता चांगने हसनला वेनची खरी खरी हकीगत सांगितली. आणि म्हणाला की याची किमत हसनने स्वतःच ठरवावी. हसनने पन्नास हजार तोळे चांदी देऊन ती खोपडी खरीदली! असे मानले जाते की कासवच्या अशा कवटीत चांगले एक एक इंच व्यासाचे अमूल्य मोती भरलेले असतात! काही असो. वेनचे दुर्दिन आता संपले होते. यानंतर त्याने एका सुन्दर मुलीशी विवाह केला आणि लवकरच तो मोठ्या व्यापाऱ्यांत गणला जाऊ लागला. त्याने आपले पुढील आयुष्य मोठ्या सुखासमाधानात व्यतीत केले.

[मागिल अंकापासूनपुढे चालू]

इथपर्यंत गोष्ट सांगून सौदामिनी आपल्या आपल्या वडिलांना म्हणाली–"बाबा, आता कनक प्रभेने कोणाशी विवाह करावा–कौण्डिण्य देशच्या राजकुमाराशी करावा, की गंधर्वाशी करावा? हा पेचात टाकणारा प्रश्न झाला खरा. आई व मुलीने निरनिराळ्या तरुणांना वर म्हणून निवडले आहे, वडिलांनीही आणखी तिसऱ्याचीच निवड केलीं आहे. तेव्हा या तिघांपैकी तिचा कोणाशी विवाह होणे न्यायसंगत होईल? ही या गोष्टीतली समस्या आहे."

"माझ्याशी विवाह करू इच्छिणाऱ्या व्यक्तींना ही गोष्ट सांगा बाबा, आणि ते या समस्येचे जे उत्तर सांगतील, त्यावरून मी माझा निर्णय सांगेन."

आता राजा अनंगवर्माला आपली उत्सुकता दाबून ठेवता येईना. तो म्हणाला–"तू जी गोष्ट सांगितलीस, त्यातली कनकप्रभा गंधर्वाशीच विवाह करते ना, बाळा?"

हळूच हसत सौदामिनीने मानेनेच त्यांचे उत्तर चुकीचे आहे हे दर्शवले.

"मग कुणाशी?" अनंगवर्मा पुढे काही बोलणार इतक्यात त्याला थांबवत सौदामिनी म्हणाली–"बाबा, याचे उत्तर तर तुमचा होणारा जावई देईल. परंतु बाबा, तिघांपैकी नुसतेच एकाचे नाव सागून भागणार नाही. नीट कारणही सांगायला हवे."

यानंतर काही महिने निघून गेले. सौदामिनीची गोष्ट कित्येकांनी ऐकली, पण कोणीही समाधानकारक उत्तर देऊ शकेना. अनंगवर्माला आपल्या मुलीच्या विवाहाची चिंता लागून राहिली.

अशातच एके दिवशी अनंगवर्माचा दूरचा नातेवाईक, जयन्त देशचा राजा विचित्रसेन याच्या हाती एक पत्र देऊन त्याला अनंगवर्माकडे पाठवले.

पत्रात असे लिहिले होते–"प्रिय बन्धु अनंग, तुला माहीतच आहे की तीन पिढयांपूर्वी शेजारील बल्हण देशाशी युद्ध करताना आमचे राज्याचा पराभव होऊन आमचे राज्य त्यांचे मांडलीक बनले. बल्हणचा सध्याचा राजा विकर्ण हा त्याच्या पूर्वजांपेक्षाही जास्त कुटिल बुद्धीचा आणि क्रूर आहे. आता तो मला राज्यावरून दूर करून माझे राज्य स्वतःच्या राज्याला जोडून घेण्याच्या विचारात आहे, तसे त्याचे प्रयत्नही चालू आहेत. मी आता म्हातारा झालो आहे. जमेल तितक्या लवकर मी चन्द्रहासचा राज्याभिषेक करायच्या विचारात आहे. विकर्णाच्या कारस्थानी स्वभावाबद्दल चन्द्रहासला त्याचा फारच राग आलेला आहे व तो सैन्याचे संगठन करून बल्हण राज्यावर चढाई करण्याचे योजत आहे. यासाठी तो पहाडी व जंगली जातीच्या तरुणांना जमवून त्यांना सैनिकी-शिक्षण देत आहे. अशा माझ्या मुलाला–चन्द्रहासला–मी तुझ्याकडे पाठवत आहे. चन्द्रहासच्या नेतृत्वाखाली बल्हण देशावर आक्रमण करण्यासाठी तू त्याला काही प्रमाणात

सिंधु कुलकर्णी

सैन्य व आर्थिक सहाय्य करावेस अशी माझी तुला विनन्ति आहे."

पत्र वाचून अनंगवर्मा प्रसन्न झाला व चन्द्रहासला म्हणाला–"तुला आवश्यक ते सैनिक व आर्थिक सहाय्य मी जरूर देईन. इतके विशाल राज्य व संपत्ति असूनही मी मात्र, सध्या एका विचित्र अडचणीत सापडलो आहे."

"आपली काय अडचण आहे, सांगता मला?" चन्द्रहासने नम्रतेने विचारले.

"तुला तरी सांगून काय उपयोग म्हणा!" असे म्हणून अनंगवर्माने त्याला सौदामिनीची गोष्ट सांगितली. आणि म्हटले–"आतापर्यंत जे जे आले, त्यांनी तिघांपैकी एकाचे नाव तर सांगितले. पण सौदामिनीला पसंत पडेल असे कारण मात्र कोणी सांगू शकला नाही."

"राजकुमारीला पसन्त पडेल असे उत्तर कदाचित् मी देऊ शकेन असे वाटते मला." चंद्रहास म्हणाला.

हे ऐकून अत्यंत आनन्दित होऊन अनंगवर्मा म्हणाला–"वा, वा! यासारखी आनन्दाची गोष्ट काय असेल! बोल, काय तुझं उत्तर?"

चन्द्रहास जरा वेळ गप्प राहिला, अन् म्हणाला–"कोणीही मुलगी आपल्या वडिलांची स्वतःची संपत्ति होऊ शकत नाही. चक्रसेनने विश्वम्भरशी पैज मारून कनकप्रभाला पणाला लावले. जी आपली संपत्ति नाही, ती पणाला लावण्याचा चक्रसेनला कोणताही न्याय्य हक्क नव्हता, म्हणूनच कौण्डिण्य-युवराजाशी कनकप्रभेचा विवाह करण्याची काही आवश्यकता नाही. चक्रसेनचे वचन धर्म किंवा न्यायसम्मत नाही.

आता राहिला· वरुणदत्ताचा प्रश्न? तो केवळ कनकप्रभेच्या सौंदर्यावर मोहित होऊन तिच्याशी विवाह करायला तयार झाला. आणि स्त्रीसुलभ मनोवृत्तिमुळे गंधर्वासारख्या व्यक्तीकडून आपली प्रशंसा ऐकून कनकप्रभा त्याच्याशी विवाह करायला तयार झाली. तिने पुढेमागे येणाऱ्या अडचणींचा विचारही केला नाही. त्यामुळे त्या दोघांमध्येही मानसिक पावित्र्याचा अभाव असल्याने हा विवाहही न्यायसंगत वाटत नाही.

कनकप्रभेच्या आईने मात्र आपल्या मुलीसाठी राजशेखर योग्य वर· आहे असे मानले आणि मनापासून त्याला जावई बनवायचा निश्चय केला. परंतु त्याचबरोबर कनकप्रभेच्या इच्छेचा कानोसा घ्यावा म्हणून मोठ्या विवेकाने तिने राजशेखरला म्हटले होते–"मी देऊ शकले, तर माझ्याजवळचे अमूल्य सुवर्ण तुला देईन." तेव्हा आपल्या मुलीच्या हिताच्या दृष्टीने ही निवड केलेली असल्यामुळे हा विवाहसंबंध न्यायसंगत व सर्वोत्तम म्हणायला हवा, म्हणूनच कनकप्रभेचा राजशेखरशी विवाह करणे योग्य होईल."

यावर अनंगवर्माला अत्यंत संतोष व विस्मयही वाटला. त्याने चन्द्रहासचे हे उत्तर सौदामिनीकडे पाठवले.

थोडयाच वेळात सौदामिनीची सखी, सौदामिनीच्या पाळलेल्या पोपटासह हातात पुष्पहार घेऊन तेथे आली व चन्द्रहासला म्हणाली–"युवराज्ञीने नतमस्तक होऊन आपणाला प्रणाम कळवण्यास सांगितले आहे व या तिच्या पोपटाकरवी ही पुष्पमाला आपल्या गळ्यात घालायला सांगितले आहे. माझ्या गोष्टींतील समस्येचे आपण अत्यंत योग्य समाधान दिले याबद्दल मला अतिशय संतोष होत आहे."

मग पोपटाने चन्द्रहासच्या गळ्यात पुष्पमाला घातली. अनंगवर्माला परमानन्द झाला व नंतर सौदामिनी व चन्द्रहास यांचा विवाह सोहळा थाटामाटात पार पडला.

यानंतर काही दिवसांनी चन्द्रहासने आपल्या सासऱ्याचेही सैन्य घेऊन विकर्णीवर जोरदार हल्ला चढवला. त्याला युद्धात पराजित करून चन्दन, जयन्त व बल्हण या तीन्ही देशांचा तो राजा बनला. पुढे कित्येक वर्षे त्याने आपले आयुष्य सुखाने घालवले.

अनुरूप जोडपे

एका गावात दामोदर आणि रमाबाई नावाचं एक जोडपं रहात असे. दामोदर सकाळीच उठून शेतावर कामाला जाई व संध्याकाळी परत येई. रमाबाई घरीच राहून घरातलं कामकाज पाही अन् त्याबरोबरच आपल्या पाळलेल्या कोंबड्यांची देखरेख करी. कोंबड्या पाळणं हा तिचा एक आवडता छन्द होता. त्यामुळे आस-पासचे गावकरी आपल्या कोंबड्या संभाळण्याचं काम तिला देत, कोंबड्यांची पिल्लं थोडी मोठी झाली की तिला संभाळणावळ म्हणून दोन पिल्लं बक्षीस देत, अन् बाकी आपल्या घरी घेऊन जात. असं करताकरता तिच्याजवळ पंचवीस–तीस कोंबड्या जमल्या.

दामोदरला कोंबडी खायला खूप आवडत असे. कित्येक वेळा त्याने एकादी कोंबडी मारून छान कालवण करायला रमाबाईला सुचवले. पण रमाबाईने आपली एकादी-सुद्धा कोंबडी मारायला साफ नकार दिला.

दामोदरने खूप विचार करून एक युक्ति काढली. एक दिवस तो बायकोला म्हणाला–"अग रमा, काल मला एक साधुबाबा भेटले. आपल्याला हल्ली चांगलं पीक येत नाही ना, त्याचं कारण मी त्यांना विचारलं. तर ते म्हणाले–आपल्या गावाच्या टोकाला ते पिंपळाचं झाड आहे न, त्याच्या ढोलीत पिकांचा देव वास्तव्य करून आहे. रोज एक कोंबडी शिजवून तिचा नैवेद्य त्या ढोलीत ठेवून मागे वळून न बघता घरीं निघून यायचं. असं एक महिनाभर केलं तर म्हणे तो देव आपल्या-वर प्रसन्न होईल आणि आपल्या शेतात चांगलं पीक येईल."

ही हकीगत ऐकून रमाबाई प्रथम जरा बावरलीच. पण बराच विचार करून तिनं आपल्या मनाचं सान्त्वन केलं की–हरकत नाही, पीक तर चांगलं येईल. हा विचार पक्का झाल्यावर नवऱ्याच्या सांगण्याप्रमाणे करायचं तिने ठरवलं.

त्या दिवसापासून नियमितपणे रोज एक कोंबडी मारून त्याचं छान मसालेदार कालवण करून ते अन् भात असा नैवेद्य ती त्या पिंपळाच्या ढोलीत ठेवून, मागे न पहाता परत येऊ लागली.

रमाबाई परत फिरल्याबरोबर झाडावर लपून बसलेला दामोदर खाली उतरून, ढोलीतून नैवेद्य काढून जेवणावर यथेच्छ ताव मारून ढेकर देई.

असे होता होता एक महिना लोटला. रमाबाईने शेवटची कोंबडी कापली. पण नवऱ्याने म्हटल्या प्रमाणे सस्य-देवता खूश होण्याची चिन्हं काही दिसली नव्हती.

रमाबाईच्या मनात शंका आली कि या देवाच्या मागे काहीतरी रहस्य असावे. म्हणून त्यादिवशी नैवेद्य त्या ढोलीत ठेवल्यानंतर रोजच्या प्रमाणे मागे वळून न बघता परतण्याऐवजी ती थोडी दूर जाऊन एका झाडामागे लपून राहिली आणि पाहू लागली की पुढे काय होतंय!

मग काय गंमत! दामोदर झाडावरून उतरला आणि ढोलीतून जेवण बाहेर काढून मजेत खाऊ लागला! हे पाहून रमाबाईच्या तळपायाची आग मस्तकात पोचली! धावत जाऊन ती नवऱ्याजवळ पोचली आणि आपले हात धुवून येईपर्यंत

तिने त्याला चांगलं बडवून काढलं. नंतर आपलं समाधान होईपर्यंत तिने त्याला शिव्या दिल्या आणि–"असल्या नवऱ्याबरोबर संसार करणं यापुढे मला शक्य नाही." असं म्हणून घरी निघून गेली.

घरी आल्यावर ती माहेरी जायच्या तयारीला लागली. आपले कपडे-लत्ते एका मोठ्या करंडीत ठेवले आणि आसपासच्या बायकांचा निरोप घ्यायला गेली.

बायको निघून गेल्यावर दामोदरही घरी आला. त्याने आपल्या बायकोचा बेत ओळखला–ती बायकांचा निरोप घेऊन परत येण्यापूर्वीच तिने तयार करून ठेवलेल्या करंडीत तो लपून बसला.

रमाबाईला निरोप द्यायला आसपासच्या बायका गोळा झाल्या. रमाबाईने आपल्या घराकडे शेवटची नजर टाकली आणि तिला जोराने रडू फुटले. नंतर करंडी डोक्यावर उचलून घेऊन आपल्या माहेरी निघून गेली.

तिथे पोचल्यावर तिने आपल्या आईपुढे नवऱ्याच्या करणीचा पाढा वाचला आणि हुंदके देऊन देऊन ती रडू लागली. आईने रमेचं सान्त्वन करून म्हटले–"रडू नको रमा, आता आजपासून तुला त्या नवऱ्याचं तोंडसुद्धा पहायची गरज नाही. इथेच रहा आपली तू."

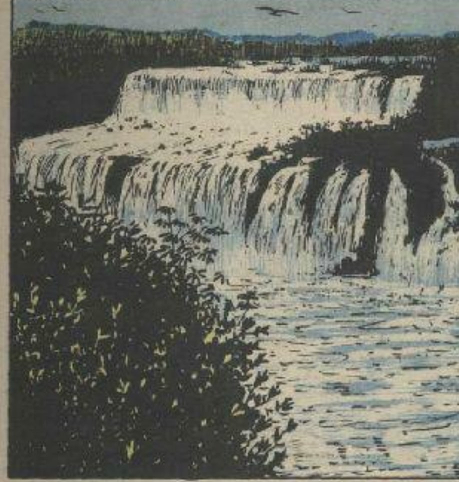
नंतर मुलीने एवढं काय आणलंय असं सहज कुतूहल वाटून आईने करंडीचं झाकण उघडून पाहिलं, त्याबरोबर दामोदर उडी मारून करंडीतून बाहेर आला. आणि हसत हसत म्हणाला–"आईसाहेब, मी तुमचा जावई."

हे पाहून तिने विचार केला कि तिच्या घरी मुक्काम करण्यासाठीच मुलगी व जावई इथे आले आहेत. तेव्हां तिने त्या दोघांनाही रागाने घरातून बाहेर काढून लावले अन् ओरडून त्यांना ताकीद दिली की–इथे पाय ठेवाल तर खबरदार!

नाइलाज होऊन रमाबाईने पुन्हा आपल्या नवऱ्याबरोबरच संसार चालवायचं ठरवलं आणि त्याच्याबरोबर पुन्हा आपल्या गावी परत आली.

नैसर्गिक आश्चर्य :

धबधबा

ब्राझील व अर्जेंटिनाच्या सीमेवर असलेल्या इगुवाकु धबधब्यातून पावसाळ्यात ८० दिवसपर्यंत दर सेकन्दाला १६७,५०० घनफूट इतके पाणी खाली वहात असते. या धबधब्याच्या खाली असलेली नदी या पाण्यामुळे आतापर्यंत दोन वेळा इतकी फुगली की (२५० फूट) तिची उंची व धबधबा एका पातळीत आले!

पाण्यातला बेडूक

दक्षिण आफ्रिकेत आढळणाऱ्या एक प्रकारच्या बेडकाला नखे असतात. व तो जवळजवळ आपल्या आयुष्यभर पाण्यातच रहातो. या जातीच्या बेडकांच्या मागील पायांना नखे असतात, त्यांच्या मदतीने हे बेडूक आपले अन्न मिळवतात.